

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

Економічний факультет

Кафедра економічної кібернетики та прикладної економіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

Аналіз зв'язків податкового навантаження і соціально-економічного розвитку країни

Виконав:

студент 2 курсу, групи ЕП-61

спеціальності 051 «Економіка»,

освітня програма «Прикладна економіка»

Семиволос Мирослав Ігорович

Керівник: д.е.н., професор

Меркулова Тамара Вікторівна

Рецезент:

Харків 2025

Анотація

Семиволос М. І. **Аналіз зв'язків податкового навантаження і соціально-економічного розвитку країни** (керівник: д. е. н., проф. Меркулова Т. В.).

У роботі розкрито теоретичну сутність податкового навантаження. Окреслено ключові проблеми податкової політики, зокрема вплив структури податкових надходжень і фіскального тиску на темпи економічного зростання. Проаналізовано міжнародні та українські дослідження, визначено підходи до оцінювання взаємозв'язків між податковими індикаторами та макроекономічними параметрами. Проведено емпіричний аналіз для України та групи європейських країн на основі економетричних моделей, побудовано кореляційні матриці та регресійні залежності. Результати дослідження дали змогу встановити характер та силу впливу податкового навантаження на ВВП на душу населення, інвестиційну активність і зайнятість.

Ключові слова: податкове навантаження; податкова політика; соціально-економічний розвиток; економетричний аналіз; регресійні моделі; OECD; економічне зростання.

Summary

Semyvolos M. I. **Analysis of the Relationship Between Tax Burden and the Socio-Economic Development of a Country** (Scientific supervisor: Sc. D., prof. Merkulova T. V.).

The thesis reveals the theoretical essence of the tax burden. The key issues of tax policy are outlined, including the impact of the structure of tax revenues and fiscal pressure on economic growth. International and Ukrainian studies are reviewed, and methodological approaches to assessing the relationships between tax indicators and macroeconomic parameters are identified. An empirical analysis for Ukraine and a selected group of European countries is conducted using econometric models, including correlation matrices and regression estimations. The research results made it possible to determine the nature and strength of the impact of the tax burden on GDP per capita, investment activity and employment.

Keywords: tax burden, tax policy, socio-economic development, econometric analysis, regression models, OECD, economic growth.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК: ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ	7
1.1. Економічна сутність поняття «податкове навантаження».....	7
1.2. Огляд і критичний аналіз існуючих моделей оцінки податкового навантаження (за даними OECD, IMF, World Bank)	11
1.3. Поняття соціально-економічного розвитку та його ключові показники.....	19
РОЗДІЛ 2. ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	27
2.1. Теоретичні підходи до аналізу взаємозв'язку податкової політики та соціально-економічного розвитку.....	27
2.2. Методи аналізу взаємозв'язку податкового навантаження та соціально-економічного розвитку.....	31
2.3. Узагальнення висновків зарубіжних і вітчизняних досліджень щодо впливу податкового навантаження на економічне зростання	36
РОЗДІЛ 3 ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ, ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ	41
3.1. Формування бази даних: вибір системи показників, країн та часових рамок дослідження	41
3.2. Динаміка податкового навантаження та вибраних показників в Україні та країнах Європейського Союзу.....	46
3.3. Статистичний аналіз взаємозв'язку показників.....	51

3.4. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ: ВИЯВЛЕННЯ СИЛИ ТА НАПРЯМУ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПОКАЗНИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	59
ВИСНОВОК.....	63
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	65
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Актуальність дослідження. Податкове навантаження є одним із ключових факторів, що визначають можливості економічного розвитку держави. Воно впливає на інвестиційну активність, рівень зайнятості, конкурентоспроможність бізнесу, темпи економічного зростання та добробут населення. У сучасних умовах глобальної нестабільності питання оптимізації податкової політики стає критичним для країн, що прагнуть забезпечити економічну стійкість та соціальний прогрес. Для України, яка проходить етапи структурної перебудови економіки, підвищення оборонних витрат і посилення фіскального тиску, аналіз взаємозв'язку податкового навантаження та показників соціально-економічного розвитку є особливо важливим.

Мета дослідження – оцінити вплив податкового навантаження на соціально-економічний розвиток країн.

Завдання дослідження:

- Розкрити економічну сутність поняття «податкове навантаження» та проаналізувати існуючі моделі його оцінювання.
- Дослідити теоретичні основи взаємозв'язку податкової політики та економічного розвитку країн.
- Узагальнити результати зарубіжних і вітчизняних досліджень щодо впливу податків на економічне зростання.
- Сформувати базу даних для емпіричного аналізу.
- Провести порівняльну оцінку рівня податкового навантаження України та інших країн світу.
- Виконати статистичний аналіз (кореляційний і регресійний) взаємозв'язку податкового навантаження з показниками соціально-економічного розвитку.

Об'єкт дослідження – податкове навантаження.

Предмет дослідження – взаємозв'язок податкового навантаження з показниками соціально-економічного розвитку.

Методи дослідження: аналіз і синтез, порівняльний аналіз, економетричні методи (кореляційно-регресійний аналіз), статистичне групування, моделювання.

Наукова новизна: У роботі досліджено вплив податкового навантаження на соціально-економічні показники на основі об'єднаних даних OECD, IMF та Світового банку. Запропоновано авторську регресійну модель, що враховує мультифакторний вплив фіскальних індикаторів.

Результати магістерської роботи представлено в тезах, які включено до програми XV науково-практичної інтернет-конференції: «Економіка сьогодні: проблеми моделювання та управління», яка відбулася 18 – 19 грудня 2025 року у місті Полтава.

Структура роботи: Кваліфікаційна робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота має обсяг: 74 сторінки, також в роботі є 3 рисунки, 9 таблиць, список літератури із 51 використаного джерела.

РОЗДІЛ 1. ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК: ПОНЯТТЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ

1.1. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ»

Податкове навантаження є однією з ключових категорій у системі публічних фінансів, оскільки воно відображає масштаб участі економічних суб'єктів у формуванні фіскальних ресурсів держави та визначає ступінь вилучення доходів на користь бюджету та державних цільових фондів. У науковій економічній літературі та в роботах міжнародних організацій це поняття використовується як інтегральний індикатор, що поєднує податкову політику, інтенсивність регулювання економіки та рівень державного втручання у розподіл ресурсів (OECD, 2023; IMF, 2024).

Зміст категорії «податкове навантаження» формується як у широкому, так і у вузькому розумінні. У широкому трактуванні воно охоплює сукупність усіх обов'язкових платежів, які справляються державою незалежно від їх економічної природи або рівня бюджетної системи. Такий підхід ґрунтується на концепції державного вилучення валових ресурсів та дає змогу оцінити фіскальну роль держави в умовах різних економічних моделей (Musgrave & Musgrave, 1989). У вузькому сенсі податкове навантаження часто ототожнюється із співвідношенням між сумою податків і доходом суб'єкта оподаткування — домогосподарства, підприємства чи економіки в цілому.

Згідно з методологією OECD, податкове навантаження визначається як частка податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті (OECD, 2023). Такий підхід дозволяє здійснювати міжкраїнові порівняння, адже ВВП є універсальним індикатором економічної активності. Водночас Міжнародний валютний фонд підкреслює важливість урахування не лише номінальних ставок, а й ефективності адміністрування податків, податкових пільг і тіньової економіки, що здатні суттєво змінювати реальний рівень вилучення доходів (IMF, 2024).

Питання обчислення податкового навантаження також розглядається Світовим банком у межах показників загальної податкової сплати (Total Tax and Contribution Rate), де оцінюється сумарний податковий тиск на бізнес із врахуванням не лише основних податків, а й обов'язкових внесків та витрат на адміністрування (World Bank, 2023). Це особливо актуально для країн із трансформаційною економікою, де формальні ставки податків можуть бути відносно невисокими, але реальне навантаження — високим через складність процедур, корупційні ризики або часті зміни законодавства.

Податкове навантаження як інструмент економічної політики

У класичній теорії вважається, що надмірне податкове навантаження знижує стимули до виробництва, що відображено в кривій Лаффера (Laffer, 2004) (рис 1). Водночас сучасні дослідження показують, що оптимальний рівень оподаткування залежить від структури економіки, якості інституцій та стану державних фінансів (OECD, 2023).

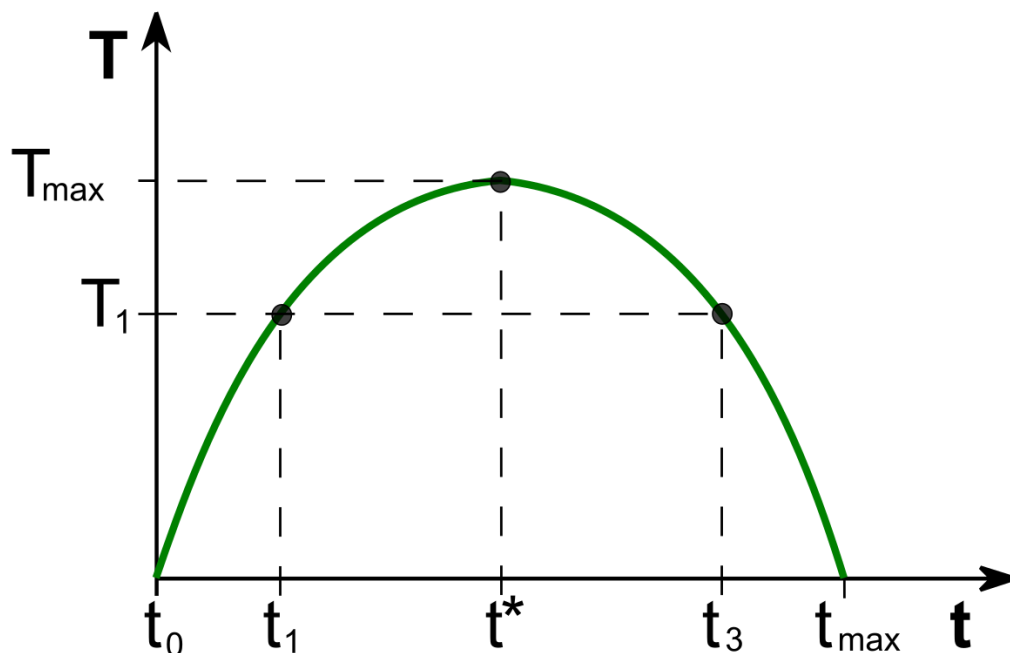

Рис. 1. Крива Лаффера

Джерело: (Laffer Arthur. *The Laffer curve: Past, Present, and Future*).

Дослідження Piketty (2014) свідчать, що високий рівень прогресивного оподаткування може забезпечувати більш рівномірний розподіл доходів і не завжди негативно впливає на економічне зростання — за умови ефективного

державного управління. IMF (2024) підкреслює, що податкове навантаження перетворюється на обтяжливе лише тоді, коли не супроводжується якісними державними послугами, інфраструктурою та регуляторною передбачуваністю.

Податкове навантаження у сучасній економічній політиці розглядається не лише як інструмент мобілізації доходів бюджету, а й як механізм формування податкової поведінки економічних агентів. У цьому контексті важливим є розуміння того, як рівень податкового навантаження взаємодіє з мотиваціями платників та як різні групи населення й бізнесу реагують на зміни в податковій політиці. Згідно з дослідженням Меркулової (2025), податкове навантаження слід аналізувати у взаємозв'язку з інституційною якістю, рівнем довіри до держави та сприйняттям справедливості податкової системи, оскільки саме ці чинники визначають реальний рівень податкової дисципліни. Високе податкове навантаження в умовах низької довіри та слабких інституцій здатне стимулювати ухилення, тоді як помірне навантаження, поєднане з ефективним адмініструванням, може підвищувати добровільність сплати податків.

Меркулова підкреслює, що поведінкова реакція на податкову політику є критично важливою для країн із перехідною економікою, де податкова культура та рівень легітимності державних рішень формуються поступово. Вона доводить, що податкове навантаження виступає інструментом не лише фіскального, а й соціально-економічного впливу, оскільки його оптимальний рівень визначає баланс між потребами бюджету та готовністю платників виконувати зобов'язання без додаткових примусових заходів. Такий підхід підсилює тезу про те, що податкове навантаження не може бути ефективним поза контекстом інституційної спроможності держави, адже саме якість адміністрування, прозорість процедур та стабільність податкових правил формують довіру та знижують готовність до ухилення (Меркулова, 2025).

Огляд дослідження також підтверджує, що оптимізація податкового навантаження повинна враховувати не лише економічні показники, а й психологічні та соціальні детермінанти. Авторка наголошує, що податкова поведінка значною мірою залежить від сприйняття платниками справедливості

розподілу податкового тягара та результативності державних витрат. У цьому контексті податкове навантаження стає важливим інструментом підвищення довіри до державної політики: якщо громадяни вважають податки обґрунтованими, а державні послуги якісними, їх готовність до добровільного виконання податкових зобов'язань суттєво зростає. Таким чином, податкове навантаження виступає ключовим елементом економічної політики, здатним впливати на макроекономічну стабільність, інституційну якість та поведінкові аспекти податкової відповідальності.

У сучасній економічній теорії податкове навантаження розглядається не лише як механізм формування бюджету, а й як активний інструмент впливу на поведінку економічних агентів. Зокрема, податки визначають:

- стимули до підприємницької діяльності та інвестування (Laffer, 2004);
- рівень споживання та заощаджень (Atkinson & Stiglitz, 2015);
- розподіл доходів та соціальну справедливість (Piketty, 2014);
- структуру економіки та темпи її зростання (Barro, 1990).

Виходячи з цього, податкове навантаження не може розглядатися лише як фінскальний показник. Воно є складовою ширшого механізму економічної політики, який визначає характер взаємодії держави з економічними суб'єктами.

Критерії формування податкового навантаження

У наукових дослідженнях виділяються декілька критеріїв, що формують податкове навантаження (OECD, 2023; IMF, 2024):

1. Рівень податкових ставок;
2. Формальні ставки податку (номінальні) визначають потенційний рівень вилучення ресурсів, однак вони не завжди відображають реальне податкове навантаження.
3. База оподаткування та податкові пільги: ширина чи вузькість бази, кількість винятків і спеціальних режимів визначають фактичну частку доходу, що підлягає оподаткуванню.

4. Адміністрування податків і витрати платників: високі витрати часу, складність звітності чи часті зміни законодавства можуть збільшувати реальний податковий тягар без зміни ставок.
5. Ефективність податкових органів і рівень тінізації економіки: у країнах із високим рівнем неформальної економіки податкове навантаження на легальний бізнес зазвичай зростає.
6. Структура податкової системи (баланс між прямими і непрямими податками): цей критерій особливо важливий для оцінки впливу на соціально-економічний розвиток.

Податкове навантаження в макроекономічному контексті

У макроекономічних моделях податкове навантаження часто відображається через такі показники:

- Tax-to-GDP Ratio — частка податкових надходжень у ВВП;
- Effective Tax Rate (ETR) — ефективна ставка, що враховує пільги, вирахування та звільнення;
- Marginal Tax Rate — гранична податкова ставка, яка впливає на прийняття рішень суб'єктами господарювання;
- Total Tax and Contribution Rate — інтегральний показник, який використовується у рейтингах Doing Business.

В українській економічній літературі зазначається, що податкове навантаження має важливе значення для інвестиційної активності, ділової довіри та структурних змін (Василик, 2020; Луніна, 2019). Вітчизняні дослідники також підкреслюють, що реальний податковий тягар суттєво відрізняється від номінального через особливості адміністрування та масштаб тінізації економіки

1.2. ОГЛЯД І КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МОДЕЛЕЙ ОЦІНКИ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ (ЗА ДАНИМИ OECD, IMF, WORLD BANK)

Проблематика визначення, вимірювання та порівняння податкового навантаження у різних країнах світу є предметом активних досліджень як у

теоретичній, так і у прикладній економіці. Міжнародні організації — Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Міжнародний валютний фонд (IMF), Світовий банк (World Bank) — сформували власні методології, що відрізняються за підходами, глибиною охоплення та інтерпретацією результатів. Кожна методологія має свої переваги та обмеження, тому їх порівняльний аналіз дозволяє забезпечити комплексне розуміння податкового тиску та його впливу на економічний розвиток.

У межах даного підрозділу здійснюється систематизований огляд найбільш поширених моделей оцінки податкового навантаження, що використовуються міжнародними інституціями, а також критична оцінка їх інформативності для аналізу економічних процесів у країнах з різним рівнем розвитку.

Методологія OECD: Tax-to-GDP Ratio

Одним із найпоширеніших підходів до оцінки податкового навантаження є показник Tax-to-GDP Ratio — відношення сукупних податкових надходжень до валового внутрішнього продукту. Цей індикатор широко застосовується у звітах OECD «Revenue Statistics» та використовується для порівняння ступеня державного вилучення ресурсів у країнах із різними податковими системами (OECD, 2023).

Такий підхід має кілька переваг:

1. Універсальність показника. ВВП є найбільш загальновизнаним макроекономічним індикатором, що дозволяє зіставляти країни незалежно від їх розміру, структури економіки чи рівня доходів.

2. Широке охоплення податкових категорій. У розрахунок включаються прямі податки, непрямі податки та внески на соціальне страхування, що забезпечує комплексність аналізу.

3. Можливість динамічного аналізу. Завдяки щорічним оновленням статистики OECD можна простежувати тенденції зміни фіскального тягаря у довгостроковій перспективі.

Проте, існують і недоліки:

- Не враховує тіньовий сектор. У країнах із великим неформальним сектором податкове навантаження на легальні підприємства виглядає завищеним порівняно із загальною економічною ситуацією.
- Не враховує структуру та прогресивність оподаткування. Дві країни можуть мати однаковий податковий коефіцієнт, але абсолютно різні податкові системи за впливом на бізнес і домогосподарства.

Це означає, що показник Tax-to-GDP є репрезентативним на макрорівні, але недостатнім для аналізу стимулюючої функції податків чи оцінки рівня їх регуляторного впливу.

Методологія IMF: Effective Tax Rate та Revenue Efficiency

Міжнародний валютний фонд у своїх аналітичних звітах та дослідженнях фокусується не лише на обсязі податкових надходжень, а й на їх ефективності та структурі. Саме тому IMF застосовує два ключові показники:

1. Effective Tax Rate (ETR)

Ефективна податкова ставка — це частка фактично сплачених податків від бази оподаткування, що дозволяє оцінити вплив пільг, вирахувань і податкових гаваней (IMF, 2024). Вона забезпечує більш точне уявлення про податковий тягар, ніж номінальні ставки.

Ключові переваги ETR:

- можливість об'єктивно оцінити ефективність адміністрування;
- застосовність як на макро-, так і на мікрорівні;
- здатність виявляти приховані податкові преференції.

Недоліки:

- необхідність доступу до детальної статистики (часто недоступної для країн, що розвиваються);
- складність порівняння між країнами через різні системи обліку.

2. Revenue Efficiency Ratio

ІМФ оцінює також податкову ефективність — співвідношення фактичних податкових надходжень до потенційних, які могли б бути зібрані при повному дотриманні законодавства.

Цей показник дозволяє:

- оцінити втрати бюджету від ухилення;
- порівняти результативність роботи податкових органів;
- визначити ступінь тінізації економіки.

Україна, як свідчать дані ІМФ, має значні розбіжності між потенційними та фактичними надходженнями, що зумовлено як тінізацією економіки, так і недостатньою ефективністю адміністрування (ІМФ, 2024).

Показники World Bank: Total Tax and Contribution Rate

Методологія Світового банку ґрунтується на комплексній оцінці податкового навантаження на бізнес у межах дослідження «Doing Business». Основним індикатором є Total Tax and Contribution Rate (ТТСР) — відношення загальних податкових платежів підприємства до його комерційного прибутку (World Bank, 2023).

Переваги ТТСР:

- охоплює всі форми податкових платежів та обов'язкових внесків;
- враховує витрати підприємства, пов'язані з виконанням податкових процедур;
- дозволяє зрозуміти реальний фіскальний тиск на бізнес.

Однак існують важливі недоліки:

- ТТСР не є макроекономічним показником і відображає лише навантаження на «типове» підприємство;
- методологія не враховує податкові пільги та спеціальні режими;
- дані можуть бути упередженими щодо секторів, не включених до моделі.

Для України цей показник є особливо важливим, оскільки частка непрямих податків і соціальних внесків у структурі ТТСР традиційно висока, що створює відчутний тиск на реальний сектор економіки.

Порівняльний аналіз підходів

У сучасній міжнародній практиці оцінювання податкового навантаження та фіскальної ефективності держави здійснюється на основі методологій, розроблених трьома провідними інституціями — Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD), Міжнародним валютним фондом (IMF) та Світовим банком (World Bank). Попри спільну мету аналізу податкових систем, кожна з методологій ґрунтується на різних концептуальних підходах та використовує власні критерії, що зумовлює відмінності у трактуванні податкового навантаження, фіскальної стійкості та податкової ефективності. Розгляд цих відмінностей є важливим для коректного застосування міжнародних даних у дослідженнях трансформаційних економік, зокрема України.

1. Охоплення податків у межах різних методологій

Методологія OECD має найширше охоплення податкових надходжень у порівнянні з іншими міжнародними інституціями. У межах щорічної системи *Revenue Statistics* використовується уніфікована класифікація податків відповідно до типу податкової бази, економічного змісту та функціонального призначення платежів (OECD, 2023). Вона включає податки на доходи, прибуток і приріст капіталу, податки на заробітну плату, соціальні внески, податки на власність, податки на товари і послуги та низку специфічних платежів. Така деталізація забезпечує високий рівень міжнародної порівнянності та репрезентативності.

На відміну від цього, методологія IMF, яка ґрунтується на *Government Finance Statistics Manual* (GFSM 2014), зосереджується не стільки на обсязі податкових надходжень, скільки на їх економічній функції та фіскальній ефективності (IMF, 2021). Значна увага приділяється продуктивності окремих податків, еластичності податкових надходжень та рівню тінізації, що має особливе значення для країн із перехідною економікою.

Методологія World Bank у межах проєкту *Doing Business* та *Enterprise Surveys* приділяє основну увагу податкам, що безпосередньо впливають на діяльність підприємств (World Bank, 2020). Ключовими є показники

податкового тягаря бізнесу, ефективної ставки податку, кількості процедур, адміністративного навантаження та часу, необхідного для податкового комплаєнсу. Цей підхід відображає не загальне податкове навантаження, а практичні витрати для суб'єктів господарювання.

2. Масштаби та аналітичний рівень дослідження

Методологія OECD функціонує переважно на макрорівні, оскільки основною метою є забезпечення міжнародної порівнянності показників податкового навантаження та структури надходжень для широкого кола країн ОЕСР і партнерів. Аналітичні звіти організації спрямовані на виявлення довгострокових трендів податкової політики, їх взаємозв'язку з економічним розвитком і впливу на соціальну рівність (OECD, 2023).

Підхід IMF є багаторівневим: поєднується макроекономічний аналіз фіскальної стійкості з мікроекономічною оцінкою ефективності податкового адміністрування. МВФ застосовує інструменти оцінювання податкової спроможності, податкового розриву, ефективності ПДВ та прогресивності оподаткування (IMF, 2019). Це робить методологію особливо придатною для виявлення структурних проблем податкових систем.

Методологія World Bank має переважно мікрорівневий характер, адже її фокус зосереджений на оцінці податкових зобов'язань підприємств, впливі оподаткування на інвестиційний клімат і бар'єрах входу на ринок (World Bank, 2020). Таким чином, ця методологія дозволяє оцінити податкове навантаження не з погляду фіскальної стійкості, а з перспективи бізнес-сектору.

3. Придатність методологій для аналізу країн із перехідною економікою

Методологія IMF є найбільш адаптованою для аналізу країн із перехідною економікою, оскільки вона охоплює оцінку тіньової економіки, фіскальних ризиків, неформальних практик та ефективності адміністрування (IMF, 2021). Саме ці характеристики є ключовими для України, де рівень тінізації залишається високим, а фіскальна система зазнає впливу структурних реформ.

Методологія OECD є найбільш придатною для міжнародних порівнянь, оскільки забезпечує уніфікованість статистичних даних і дозволяє аналізувати

позицію країни у контексті європейського та глобального податкового простору. Вона менш чутлива до інституційних особливостей країн, що розвиваються, але створює чітку основу для порівняння структур податків та їхнього впливу на економіку (OECD, 2023).

Методологія World Bank найкраще демонструє реальний податковий тягар бізнесу, що має особливе значення в умовах високого регуляторного навантаження, адміністративних бар'єрів та недостатньої передбачуваності податкової політики. Ця інформація є релевантною для оцінки інвестиційної привабливості та створення сприятливого бізнес-клімату.

4. Основні обмеження методологій

Методологія OECD має обмеження, пов'язані з тим, що вона не враховує адміністративні витрати платників податків і держави, а також рівень тінізації економіки. Це може призводити до переоцінки фіскальної спроможності держав у перехідних економіках.

У методології IMF важливим обмеженням є складність порівняння даних між країнами з різними рівнями інституційного розвитку, а також залежність від якості національної статистики, яка не завжди є повною або узгодженою.

Методологія World Bank не охоплює домогосподарства, не відображає макроекономічний контекст і не надає цілісної картини фіскальної політики. Вона відображає лише мікрорівень оподаткування бізнесу, що не дозволяє робити висновки щодо загальної податкової спроможності держави.

Узагальнені результати порівняльного аналізу представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз підходів оподаткування

<i>Критерій</i>	OECD	IMF (Міжнародний Валютний Фонд)	World Bank (Світовий Банк)
<i>1. Охоплення Податків</i>	Включає широкий спектр податкових надходжень (податкова статистика).	Оцінює ефективність конкретних податків (зокрема, з точки зору фіскальної політики).	Зосереджується на податках на бізнес та податковому навантаженні на підприємства.

2. <i>Масштаби Аналізу</i>	Макрорівень (міжнародні зіставлення, податкова структура).	Макро- та мікрорівень (фіскальний аналіз, політика, ефективність).	Переважає Мікрорівень (тягар для бізнесу, легкість сплати податків).
3. <i>Придатність для Країн із Перехідною Економікою</i>	Найкращий інструмент для міжнародних порівнянь податкових систем.	Надає найбільш глибоку інтерпретацію факторів тінізації та ефективності.	Показує реальний тягар бізнесу (через індикатори, як-от Doing Business).
4. <i>Обмеження Методологій</i>	Не враховує адміністративні витрати та ступінь тінізації економіки.	Стискається з проблемою порівнянності даних (через різницю у визначеннях).	Не охоплює домогосподарства та макрорівень податкової політики.

Джерело: систематизовано автором на основі джерел: (OECD, IMF, World Bank)

Таким чином, жодна модель не є універсальною, а комплексний аналіз податкового навантаження вимагає синергетичного використання підходів різних організацій.

Критична оцінка застосування міжнародних моделей до України

Особливості української економіки — значна тінізація, часті зміни податкового законодавства, нерівномірне адміністрування — ускладнюють пряме застосування моделей OECD, IMF та World Bank.

Ключові проблеми адаптації:

- неврахування тіньового сектору, який за оцінками МЕРТ становить 30–35 % економіки;
- високий рівень фіскального навантаження на легальний бізнес, який суттєво відрізняється від показників, розрахованих міжнародними організаціями;
- нерівномірність податкового навантаження між секторами, що не відображається у макромоделях.

Водночас міжнародні підходи мають важливе значення для формування податкової політики, адже дозволяють:

- оцінити позицію України у глобальній податковій конкуренції;

- визначити потенційні напрями реформ;
- встановити цільові орієнтири для зміни структури податкових надходжень.

1.3. ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ЙОГО КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ

Соціально-економічний розвиток у сучасній економічній науці розглядається як комплексний процес якісних і кількісних змін, що охоплює трансформації в економічній структурі, рівнях добробуту населення, ефективності використання ресурсів та інституційній організації суспільства. На відміну від економічного зростання, яке здебільшого вимірюється динамікою валового внутрішнього продукту та характеризує збільшення обсягів виробництва товарів і послуг, соціально-економічний розвиток включає ширший спектр соціальних і гуманітарних аспектів, пов'язаних зі станом людського капіталу, соціальною мобільністю, якістю державного управління та рівнем інклюзивності економічних процесів (Todaro & Smith, 2020; Stiglitz et al., 2018).

У науковій літературі соціально-економічний розвиток визначається як довготривалий процес підвищення рівня життя населення, розширення можливостей для реалізації людського потенціалу та формування стійкої, конкурентоспроможної й інклюзивної економіки. Згідно з підходом Світового банку, розвиток передбачає поєднання економічної трансформації, підвищення продуктивності, модернізації виробничої структури, зміцнення інституцій та нарощування людського капіталу (World Bank, 2023). У доповіді ПРООН підкреслюється, що розвиток слід розуміти через призму розширення реальних можливостей людини — доступу до освіти, охорони здоров'я, гідної зайнятості, безпеки та свободи вибору, які формують основу людського розвитку (UNDP, 2023).

Сучасні дослідники наголошують, що соціально-економічний розвиток не може бути відображений одним агрегованим показником, оскільки він охоплює

численні взаємопов'язані виміри. Наприклад, Аджемоглу та Робінсон (Acemoglu & Robinson, 2019) пов'язують довгостроковий розвиток із якістю політичних і економічних інститутів, тоді як Сен (Sen, 1999) підкреслює роль можливостей і людської свободи як фундаментальних компонентів розвитку. У свою чергу, Барро та Сала-і-Мартін (Barro & Sala-i-Martin, 2004) акцентують на важливості структурних зрушень та інвестицій у людський капітал як ключових чинників економічного й соціального прогресу.

З огляду на це, соціально-економічний розвиток розглядається як багатовимірний процес, для оцінювання якого необхідно застосовувати систему показників, що дозволяє враховувати економічні, соціальні, інституційні та людські виміри. Саме тому міжнародні організації — такі як Світовий банк, OECD, ООН та Європейська комісія — використовують комплексні аналітичні індикатори: валовий внутрішній продукт на душу населення, індекс людського розвитку (HDI), показники нерівності, рівень зайнятості, індикатори інституційної якості (WGI), рівень бідності, продуктивність праці, доступ до соціальних послуг та інші параметри, що відображають різні аспекти соціально-економічних трансформацій (OECD, 2023; Kaufmann et al., 2020)

Ключові індикатори соціально-економічного розвитку

Оскільки соціально-економічний розвиток багатовимірний, його неможливо оцінити за допомогою одного показника. Міжнародні організації застосовують систему індикаторів, які відображають різні сторони економічного й соціального прогресу.

Валовий внутрішній продукт і ВВП на душу населення

Валовий внутрішній продукт (ВВП) і ВВП на душу населення залишаються базовими макроекономічними індикаторами рівня економічного розвитку. ВВП на душу населення, особливо скоригований за паритетом купівельної спроможності, відображає середній рівень добробуту населення та дозволяє здійснювати міжнародні порівняння (IMF, 2024). Проте показники ВВП не враховують нерівність доходів, якість життя чи інституційну

ефективність, тому мають використовуватися у поєднанні з іншими індикаторами.

Ринок праці та зайнятість

Стан ринку праці є важливим елементом соціально-економічного розвитку, адже саме робочі місця забезпечують основний канал формування доходів населення та соціальної стабільності. Показники зайнятості, безробіття, рівня економічної активності та якості робочих місць дозволяють оцінити рівень використання трудового потенціалу суспільства (OECD, 2023).

Рівень молодіжного безробіття та частка зайнятих у високотехнологічних секторах виступають додатковими індикаторами структурного розвитку економіки.

Доходи населення та рівень бідності

Рівень доходів домогосподарств є ключовою складовою добробуту, що відображає можливості населення задовольняти базові потреби, споживати, інвестувати в освіту та здоров'я. Показники медіанного доходу, рівня бідності та частки витрат на харчування дозволяють комплексно оцінити фінансовий стан домогосподарств (IMF, 2024).

Окреме значення має нерівність доходів. Дослідження Piketty (2014) та OECD (2023) доводять, що висока нерівність обмежує економічне зростання, знижує соціальну мобільність і формує ризики довгострокової нестабільності.

Індекс людського розвитку (HDI)

Індекс людського розвитку (рис. 2) (HDI) є одним із найпоширеніших інструментів багатовимірної оцінки. Він охоплює три складові: тривалість життя, доступ до освіти та рівень доходів. Цей індикатор дозволяє оцінити не лише економічний, а й гуманітарний аспект розвитку (UNDP, 2023).

Хоча HDI має свої обмеження — наприклад, не враховує екологічний стан, інституційну якість чи розподіл доходів — він є одним із найбільш універсальних показників міжкраїнового порівняння.

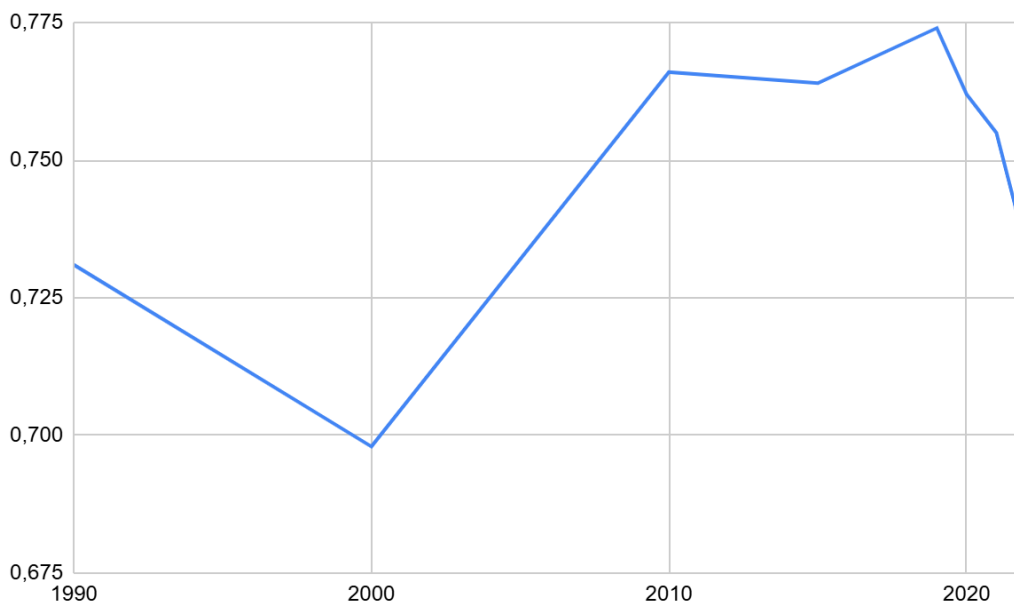

Рис. 2. Динаміка HDI в Україні (1990-2022 рр.)

Джерело: (UNDP, 2023/2024)

Демографічні чинники та соціальна структура

Демографічні тенденції визначають довгострокову траєкторію розвитку. Зміни у народжуваності, смертності, віковій структурі та міграційній динаміці впливають на пропозицію робочої сили, рівень державних витрат та інноваційний потенціал (World Bank, 2023).

Україна належить до країн із швидким старінням населення, що створює додаткові виклики для Пенсійного фонду, ринку праці та системи охорони здоров'я.

Інституційна якість та ефективність державного управління

У сучасних дослідженнях інституційні фактори визнаються ключовими детермінантами сталого розвитку (Acemoglu & Robinson, 2012). Індикатори якості управління, верховенства права, захисту прав власності, рівня корупції та регуляторної ефективності мають істотний вплив на інвестиційну активність, економічну свободу та конкурентоспроможність економіки (OECD, 2023).

Саме інституційна слабкість часто пояснює низьку результативність податкових систем у країнах, що розвиваються.

Взаємозв'язок між податковим навантаженням і соціально-економічним розвитком

Взаємозв'язок між податковим навантаженням та соціально-економічним розвитком є складним, багатофакторним і двостороннім, що підтверджується як теоретичними положеннями, так і широким спектром емпіричних досліджень. Податкова система виступає ключовим механізмом перерозподілу ресурсів між приватним і державним секторами, а її ефективність безпосередньо визначає спроможність держави забезпечувати економічне зростання, соціальну стабільність і розвиток людського капіталу. З одного боку, податкове навантаження забезпечує формування фінансової бази для фінансування освіти, охорони здоров'я, інфраструктури та соціального захисту, сприяючи підвищенню рівня добробуту населення. З іншого боку, рівень розвитку економіки, інституційна якість та ефективність державного управління формують можливості для розроблення оптимальної податкової політики та забезпечення її належного виконання (OECD, 2023; IMF, 2024).

Наукові дослідження останніх десятиліть підтверджують, що характер взаємодії між податковою сферою та економічним розвитком визначається як величиною податкових вилучень, так і інституційними параметрами країни. У класичних роботах Л. Танзі та Г. Зі (Tanzi & Zee, 2000) наголошується, що податки можуть мати як стимулюючий, так і стримуючий вплив на економічну діяльність залежно від структури податкової системи та здатності держави ефективно використовувати податкові ресурси. Пізніші дослідження, зокрема М. Кіна та Дж. Слемрод, підкреслюють важливість податкового адміністрування та податкової культури як визначальних чинників, що визначають фактичний рівень податкового тягаря (Keen & Slemrod, 2021). Дослідження Світового банку в межах *World Development Indicators* демонструють, що країни з високим рівнем інституційної довіри та низьким рівнем тінізації мають стабільніше податкове навантаження при одночасно високих темпах економічного зростання (World Bank, 2024).

Міжнародний досвід засвідчує існування двох типових моделей взаємодії між податковим навантаженням і соціально-економічним розвитком. У країнах із високим рівнем розвитку інституцій та ефективним державним управлінням формується модель «високі податки — високі соціальні стандарти», характерна для скандинавських держав та країн Західної Європи. У цих країнах значна частка ВВП, що перерозподіляється через податкову систему, трансформується у високий рівень державних послуг, високий рівень зайнятості та стабільні темпи економічного зростання (Alesina & Glaeser, 2004). Натомість у країнах із низьким рівнем інституційної якості навіть помірний рівень податкового навантаження може призводити до надмірного тиску на економічних агентів, ухилення від оподаткування, тінізації та низької фіскальної ефективності (IMF, 2021; Schneider, 2015).

Соціально-економічний розвиток як наукова категорія характеризується багатовимірністю та включає економічні, соціальні, демографічні, інституційні та людські параметри. Міжнародні індикатори, такі як ВВП на душу населення, рівень зайнятості, індекс людського розвитку (HDI), індекс якості інститутів (Worldwide Governance Indicators) та індикатори бідності, дозволяють комплексно оцінити рівень суспільного розвитку та економічної спроможності країни (UNDP, 2023; Kaufmann et al., 2010). У науковій літературі підкреслюється, що ефективна податкова система є одним із ключових факторів формування стійких соціально-економічних траєкторій розвитку, оскільки сприяє створенню умов для інвестування, накопичення людського капіталу та забезпечення макроекономічної стабільності (Barro, 1990; Acemoglu & Robinson, 2012).

Порівняння різних підходів до оцінювання податкового навантаження, розглянутих у першому розділі, показало, що міжнародні організації — OECD, IMF та World Bank — застосовують відмінні методологічні рамки, що охоплюють різні аспекти податкової системи. OECD пропонує макроекономічний підхід, зосереджений на оцінці співвідношення податкових надходжень до ВВП та структури податків, що забезпечує високу міжнародну

порівнюваність (OECD, 2023). IMF приділяє увагу інституційній ефективності, тінізації економіки, фіскальним ризикам та якості адміністрування, що робить цей підхід надзвичайно важливим для країн із перехідною економікою (IMF, 2021). World Bank концентрується на мікроекономічних наслідках оподаткування, зокрема податковому навантаженні на бізнес, адміністративних витратах і комплаєнсі, що дозволяє оцінити реальну регуляторну спроможність держави (World Bank, 2020).

Огляд наукової літератури щодо взаємозв'язку податків і розвитку свідчить, що податкова система виконує не лише фіскальну функцію, але й регуляторну та стимулюючу. Роботи Дж. Стігліца, А. Аткисона, та інших дослідників демонструють, що оптимальна податкова система повинна забезпечувати баланс між фіскальною достатністю та економічною ефективністю, між рівнем податкового навантаження та стимулами до економічної активності (Stiglitz & Rosengard, 2015; Atkinson & Stiglitz, 2015). Водночас дослідження трансформаційних економік Центральної та Східної Європи підтверджують, що інституційна якість визначає ефективність використання податкових надходжень і впливає на загальну результативність податкової політики (Campos & Coricelli, 2002).

Таким чином, на основі теоретичного та емпіричного аналізу можна стверджувати, що між податковою системою та соціально-економічним розвитком існує тісний багатофакторний взаємозв'язок. Податкове навантаження виступає необхідною умовою формування ресурсної бази держави та водночас є результатом рівня розвитку економіки, її інституційної зрілості та фіскальної культури. У країнах із високою інституційною якістю податкова система здатна підтримувати високі стандарти життя навіть за високого рівня оподаткування. Натомість недостатній рівень інституційного розвитку в країнах із перехідною економікою може зумовлювати низьку ефективність податкової системи та призводити до уповільнення соціально-економічного прогресу. Теоретичні положення, розглянуті у цьому підрозділі, формують концептуальну основу для подальшого методичного та емпіричного

аналізу податкової політики, який буде здійснено в наступних розділах дослідження.

РОЗДІЛ 2. ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

2.1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Питання взаємозв'язку податкової політики та соціально-економічного розвитку належить до фундаментальних напрямів дослідження у сфері публічних фінансів та макроекономіки. Впродовж більш ніж століття різні наукові школи сформуvalи власні підходи до пояснення того, як податки впливають на економічну активність, добробут населення, інституційний розвиток та макроекономічну рівновагу. Поєднання цих підходів дозволяє отримати комплексне бачення ролі податкової політики у розвитку національної економіки.

Загалом у світовій економічній думці виділяють три домінуючі концептуальні рамки — кейнсіанську, неокласичну та інституційну. Кожна з них має свій теоретичний базис, методологію аналізу та рекомендації для державної податкової політики. Їх порівняльний аналіз дає можливість визначити, які саме механізми та канали впливу податків є ключовими за різних економічних умов.

Кейнсіанський підхід: податки як інструмент стабілізації макроекономіки

Кейнсіанська традиція бере початок від праць Дж. М. Кейнса, який обґрунтував вирішальну роль держави у забезпеченні макроекономічної стабільності. На відміну від класичної економіки, яка вважала, що ринки здатні автоматично досягати рівноваги, кейнсіанці стверджували, що економіка може тривалий час перебувати в стані недостатнього попиту, безробіття та низького виробництва (Keynes, 1936).

У цій парадигмі податкова політика є одним із головних стабілізаційних інструментів, здатних згладжувати економічні цикли. Зміна податків

безпосередньо впливає на сукупний попит, який визначає рівень виробництва та зайнятості.

Механізми впливу податків у кейнсіанській моделі

1. Канал споживання. Зниження податків підвищує наявний дохід домогосподарств, збільшує споживчий попит і активізує виробництво. Це особливо важливо у періоди економічних спадів.

2. Канал інвестицій. Якщо податки на бізнес зменшуються, зростає прибутковість інвестиційних проєктів, що стимулює інвестиції в основний капітал.

3. Мультиплікатор податків. Кейнсіанці підкреслюють, що ефект від зниження податків може бути більшим за їх прямий вплив, оскільки зростання доходів множить через подальше споживання.

4. Автоматичні стабілізатори. Це важливий внесок кейнсіанської теорії: податки автоматично змінюються разом з економічним циклом — під час спаду зменшуються (бо зменшуються доходи), під час піднесення збільшуються.

Сучасні версії кейнсіанства підкреслюють, що фіскальна політика найбільш ефективна в умовах низьких процентних ставок і високої невизначеності, коли монетарна політика має обмежену результативність (OECD, 2023).

Неокласичний підхід: податки як викривлення ринкових стимулів

Неокласична теорія розглядає податки передусім як фактор, що впливає на економічні стимули. Вона базується на припущенні про раціональність економічних агентів та ефективність ринку в довгостроковому періоді (Barro, 1990).

Основна теза неокласичної школи полягає в тому, що будь-яке підвищення податків знижує стимули працювати, інвестувати та заощаджувати, а тому призводить до уповільнення довгострокового економічного зростання.

Ключові канали впливу в неокласичній моделі

- Праця. Вищі податки на доходи зменшують винагороду за працю і стимулюють перехід у тіньову економіку.

- Капітал. Податки на інвестиції та прибутки компаній зменшують внутрішні джерела фінансування та стримують інновації.
- Заощадження. Зростання податків на процентні доходи знижує мотивацію до накопичення капіталу.

У межах неокласичної теорії важливу роль відіграє концепція кривої Лаффера, яка стверджує, що податкові надходження зростають лише до певної точки, після чого збільшення ставок призводить до скорочення податкової бази (Laffer, 2004). Ця концепція обґрунтовує, що існує оптимальний рівень оподаткування, за якого податкові доходи максимальні.

Неокласичний підхід особливо актуальний для економік із високою чутливістю бізнесу до податкових стимулів, наприклад, для країн зі значним сектором малого та середнього підприємництва.

Інституційний підхід: податки як елемент інституційної системи

Інституційна економіка розширює аналіз, наголошуючи, що податки самі по собі не визначають економічних результатів, якщо не враховувати інституційний контекст, у якому вони функціонують. У працях Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона податкова система розглядається як частина ширших політичних та економічних інститутів, що визначають мотиви економічних агентів (Acemoglu & Robinson, 2012).

Інституційний підхід базується на кількох ключових припущеннях:

1. Ефективність податкової системи залежить від якості державного управління. Країни зі слабкими інституціями мають низьку податкову дисципліну та високий рівень ухилення від сплати податків.
2. Довіра до держави визначає податкову поведінку. Якщо держава надає якісні публічні послуги, громадяни більш охоче сплачують податки.
3. Корупція посилює викривлення податкових стимулів. В умовах корупції податкове навантаження нерідко перетворюється на фактор тінізації економіки (World Bank, 2023).

4. Інституційні чинники здатні нейтралізувати або підсилювати вплив податків. Наприклад, високі податки в Скандинавських країнах не заважають економічному розвитку завдяки високій інституційній якості.

Ключовим положенням інституційного підходу є те, що податкова політика ефективна лише тоді, коли вона узгоджена з інституційними умовами, включаючи незалежність судової влади, ефективність адміністрування та захист прав власності.

Порівняльний аналіз трьох підходів

Порівняння трьох парадигм дозволяє визначити специфіку кожної з них та сфери їх застосування.

Переваги та обмеження підходів

- Кейнсіанський підхід ефективний у короткостроковому регулюванні попиту, але менш дієвий для аналізу довгострокових стимулів.
- Неокласичний підхід орієнтований на довгострокове зростання, однак іноді недооцінює роль держави та ринкові недосконалості.
- Інституційний підхід пояснює, чому однакові податкові правила мають різні наслідки в різних країнах, але складність вимірювання інституційних показників ускладнює емпіричний аналіз.

Таким чином, кожен підхід є цінним інструментом для аналізу взаємозв'язку між податковою політикою і розвитком, але жоден із них не є універсальним. У сучасних дослідженнях застосовується комбінований підхід, який дозволяє враховувати як фіскальні, так і інституційні чинники.

Теоретичні моделі, представлені кейнсіанською, неокласичною та інституційною школами, пропонують різні погляди на роль податків у соціально-економічному розвитку. Кейнсіанський підхід підкреслює значення податків як стабілізаційного інструменту у короткостроковому періоді. Неокласики розглядають податки як фактор, що впливає на стимули економічних агентів у довгостроковій перспективі. Інституційна теорія наголошує на ролі правил, норм, політичної стабільності та довіри в забезпеченні ефективності податкової політики.

Усі три підходи необхідно враховувати комплексно, оскільки вони доповнюють одне одного і дозволяють охопити всі канали впливу податкової системи на розвиток економіки.

2.2. МЕТОДИ АНАЛІЗУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Аналіз взаємозв'язку між податковим навантаженням та соціально-економічним розвитком є надзвичайно багатовимірним завданням, яке вимагає використання комплексного методологічного апарату, що поєднує інструменти макроекономіки, прикладної статистики, економетрики, моделювання та інституційного аналізу. Оскільки податкова система та соціально-економічні процеси є динамічними, взаємопов'язаними та підпорядковуються впливу численних зовнішніх і внутрішніх факторів, застосування лише одного методу не дає можливості сформуванню всебічної картини їх взаємодії. Саме тому у науковій практиці прийнято комбінувати кілька методологічних підходів, кожен з яких дозволяє розкрити певний аспект досліджуваних процесів (IMF, 2024; OECD, 2023).

Комплексний аналітичний підхід до вивчення податкового навантаження передбачає, що для формування науково обґрунтованих висновків необхідно використовувати і кількісні, і якісні методи. Кількісні методи, такі як кореляційний та регресійний аналіз, забезпечують числові оцінки сили та напрямку взаємозв'язків; макроекономічні моделі – розкривають структурні механізми впливу податків; якісні методи – дозволяють оцінити якість інституцій та специфіку податкової поведінки в країні.

Статистичні методи аналізу

У фундаменті емпіричного дослідження податкового навантаження лежать статистичні методи, які забезпечують первинну інтерпретацію даних та формування бази для подальшого моделювання. Статистичні процедури дозволяють виявити закономірності у поведінці таких індикаторів, як податкові

надходження, обсяг ВВП, рівень зайнятості, інвестиційна активність та інші параметри соціально-економічного розвитку.

Описова статистика використовується для аналізу середніх значень податкових показників, їхньої мінливості, динаміки, а також для порівняння країн за ключовими індикаторами. Важливим компонентом статистичного аналізу є структурний аналіз, який дозволяє визначити частки окремих податків у загальних податкових надходженнях. Це дає змогу оцінити, наскільки податкова система країни тяжіє до прямих або непрямих податків, що суттєво впливає на її вплив на розвиток економіки (World Bank, 2023).

У межах статистичного аналізу значне місце займає індексний метод, який включає розрахунок індексів фізичного обсягу, індексів реальних податкових надходжень та індексів соціально-економічного розвитку. Такий підхід дозволяє зіставляти динаміку різних країнових систем у реальних величинах, виключаючи інфляційні ефекти.

Окремо слід виділити порівняльний аналіз, заснований на крос-країнових даних. Таблиці зіставлення дають змогу оцінити позицію України серед інших країн з точки зору податкової структури та рівня соціально-економічного розвитку.

Кореляційний аналіз

Кореляційний аналіз є базовим інструментом для визначення сили та напрямку статистичної залежності між змінними. Він дозволяє ідентифікувати наявність взаємозв'язку між податковим навантаженням та соціально-економічними показниками — ВВП на душу населення, рівнем зайнятості, структурою інвестицій, індексом людського розвитку та іншими параметрами (Green, 2018).

Коефіцієнти кореляції Пірсона чи Спірмана дають змогу:

- визначити, чи існує статистично значимий зв'язок між рівнем податків і економічним розвитком;
- порівняти тип зв'язків у різних групах країн (наприклад, OECD та країн, що розвиваються);

- сформувати гіпотези для подальшого регресійного аналізу.

Кореляційний аналіз, однак, не відповідає на питання про причинність. Тому його застосування має доповнюватися більш складними методами.

Регресійний аналіз

Регресійний аналіз є основним економетричним методом, що дозволяє визначити причинно-наслідковий вплив податкової системи на соціально-економічні показники. На відміну від кореляції, регресія дозволяє враховувати вплив багатьох факторів одночасно, контролювати сторонні змінні та визначати величину впливу податків на розвиток у різних моделях (Baltagi, 2008).

Для аналізу взаємозв'язку податкового навантаження та розвитку зазвичай використовуються:

Лінійні регресійні моделі, що оцінюють залежність показників розвитку від рівня податкового навантаження. Багатофакторні моделі, що включають додаткові індикатори — інституційну якість, рівень зайнятості, рівень інвестицій. Панельні моделі, які дозволяють враховувати часову і міжкраїнову варіативність, формуючи більш надійні прогнози. Логарифмічні моделі, що застосовуються у випадку нерівномірних масштабів змінних.

Регресійний аналіз забезпечує кількісну оцінку того, як змінюється соціально-економічний розвиток під впливом оподаткування. Цей метод також дозволяє тестувати економічні гіпотези, зокрема ефективність зниження податків чи наслідки їх підвищення.

Методи макроекономічного моделювання

Сучасні методи макроекономічного моделювання відіграють важливу роль у дослідженні впливу податкової політики на економічні процеси, оскільки дозволяють аналізувати економіку як динамічну систему, у якій податкові зміни поширюються через різні канали — виробництво, інвестиції, споживання та державні фінанси. На відміну від класичних моделей з екзогенним технічним прогресом, сучасні підходи базуються на структурних моделях, зокрема DSGE (Dynamic Stochastic General Equilibrium), що забезпечують мікрофундацію поведінки економічних агентів і дають змогу оцінювати ефекти як

короткострокових фіскальних шоків, так і довгострокових податкових реформ (Fernández-Villaverde et al., 2016; Pfeifer, 2020).

Роботи Ромера і Ромера (2010; 2023) підкреслюють важливість моделювання очікувань, показуючи, що вплив податкових змін залежить від їх передбачуваності та тривалості. Додатковий методологічний розвиток забезпечують моделі локальних прогнозних множників, які дозволяють гнучко оцінювати динамічні реакції економіки на податкові імпульси без накладання жорстких структурних припущень (Jordà, 2020). З урахуванням цього сучасне макроекономічне моделювання є необхідним інструментом для обґрунтування податкової політики, особливо у країнах із перехідною економікою, де фіскальні рішення мають багатовимірні та довготривалі наслідки (OECD, 2023; IMF, 2021).

Детерміновані моделі економічного зростання

Такі моделі (зокрема моделі Солоу та Рамсея) дозволяють досліджувати вплив податків на норму нагромадження капіталу, продуктивність праці та довгострокові темпи зростання. У цих моделях податки на капітал або прибуток мають ключовий вплив на стаціонарний стан економіки.

Моделі загальної рівноваги (CGE)

CGE-моделі дозволяють оцінювати зміни в податковій політиці на рівні всієї економіки. Наприклад, підвищення ставки ПДВ може впливати на виробничі витрати підприємств, рівень споживання та державний бюджет одночасно.

VAR- та SVAR-моделі

Векторні авторегресійні моделі використовуються, коли зв'язки між змінними є двосторонніми (наприклад, податки впливають на розвиток, але й розвиток впливає на розмір податкової бази). Ці моделі дозволяють оцінити часові лаги впливу оподаткування.

Системно-динамічні моделі

Системно-динамічні моделі посідають окреме місце в аналізі податкової політики, оскільки дозволяють досліджувати економічні процеси як

взаємопов'язану систему із зворотними зв'язками, часовими лагами та нелінійними взаємодіями. На відміну від класичних економетричних підходів, системна динаміка дає змогу моделювати поведінку економічних агентів у довгостроковому часовому горизонті та враховувати складну природу адаптивних реакцій платників на зміни в податковому середовищі (Sterman, 2000).

У межах таких моделей податкова система розглядається як частина ширшої соціально-економічної структури, де рівень оподаткування, тінізація економіки, довіра до держави, податкова дисципліна та інвестиційна поведінка утворюють цикли взаємного підсилення або послаблення. Наприклад, підвищення податкового навантаження може активізувати нелегальну діяльність, що у свою чергу скорочує податкову базу та знижує фіскальну стабільність.

Якісні методи та інституційний аналіз

Якісні методи, на відміну від кількісних, спрямовані на дослідження контекстних аспектів податкової системи, що не піддаються формальному вимірюванню. Ці підходи дозволяють аналізувати особливості податкової дисципліни, рівень довіри до держави, корупційні ризики, якість адміністрування податків, а також політичні та соціальні фактори, що впливають на податкову поведінку (Acemoglu & Robinson, 2012).

Інституційний аналіз дає змогу пояснити, чому одна й та сама податкова політика має різні результати в різних країнах. Наприклад, високі податки в Данії чи Швеції не перешкоджають розвитку, адже інституції забезпечують високий рівень довіри та ефективності. Водночас в економіках із низькою інституційною якістю навіть помірне податкове навантаження може спричинити тінізацію та ухилення від сплати податків (World Bank, 2023).

У межах інституційного аналізу застосовуються:

- порівняльно-правовий аналіз податкових систем;
- аналіз ефективності адміністрування;
- соціологічні опитування платників;

- експертні оцінки.

Поєднання якісних та кількісних підходів формує більш повне бачення податкової системи та її впливу на суспільство.

2.3. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИСНОВКІВ ЗАРУБІЖНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ВПЛИВУ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Вивчення впливу податкового навантаження на економічне зростання посідає ключове місце у сучасній економічній науці, оскільки податкова політика є одним із головних інструментів держави для регулювання економічної активності, забезпечення фінансової стабільності та формування умов соціального розвитку. Наукові дослідження цього питання демонструють складність і неоднозначність зв'язку між податковими змінними та макроекономічними показниками, що пояснюється різною структурою податкових систем, рівнем інституційної якості, масштабами тінізації та специфікою розвитку країн.

У цьому підрозділі здійснюється систематизований огляд найбільш впливових міжнародних праць, емпіричних досліджень Світового банку, МВФ та OECD, а також українських наукових робіт, присвячених податковій політиці та її впливу на економічну динаміку. Такий аналіз дозволяє не лише визначити загальні закономірності, а й виявити специфіку податкових процесів у країнах із трансформаційною економікою, зокрема в Україні.

Міжнародні дослідження впливу податкового навантаження на економічне зростання

У зарубіжній економічній літературі переважають емпіричні дослідження, що демонструють важливу роль структури податків та інституційного контексту у формуванні їхнього впливу на розвиток. Ці дослідження охоплюють широкий спектр аспектів — від впливу окремих податків на продуктивність і інвестиції до аналізу системних ефектів зміни податкової політики.

Одним із класичних досліджень є робота Барро (Barro, 1990), у якій автор проаналізував вплив податків та державних витрат у контексті моделей

ендогенного зростання. Результати вказують, що підвищення податкового навантаження, особливо на фактори виробництва, призводить до зниження темпів довгострокового зростання через зменшення стимулів до інвестування. Подібні висновки отримали й Gemmell, Kneller & Sanz (2014), які, проаналізувавши дані 17 країн OECD, дійшли висновку, що прямі податки мають більш негативний вплив на економічну динаміку, ніж непрямі.

OECD у звіті *Tax and Economic Growth* (2010) підкреслює, що найбільш шкідливими для економічного зростання є податки на прибуток підприємств та на доходи фізичних осіб, тоді як податки на споживання мають відносно нейтральний вплив. Цей підхід було підтверджено у пізніших аналітичних оглядах OECD (2023), де наголошено, що оптимізація структури податкової системи може сприяти зростанню без зниження сумарних податкових надходжень.

Світовий банк у рамках методології *Doing Business* та інших досліджень (World Bank, 2023) зробив акцент на важливості ефективності адміністрування. За їхніми даними, високі непрямі податки в країнах із добре організованою системою адміністрування не створюють суттєвих обмежень для розвитку бізнесу, тоді як у країнах із низькою якістю управління аналогічні ставки можуть суттєво стримувати інвестиційну активність.

Міжнародний валютний фонд у звітах (IMF, 2024) відзначає, що вплив податків є неоднорідним: ефект залежить від інституцій, стабільності законодавства та здатності держави забезпечувати прозорість податкової системи. Дослідження МВФ свідчать, що податки стають обтяжливими лише тоді, коли супроводжуються корупцією, низькою якістю послуг та неефективністю державних витрат.

У низці досліджень також підкреслено важливість соціального контексту. Piketty (2014) доводить, що прогресивне оподаткування підвищує соціальну стабільність та знижує нерівність без істотного впливу на зростання в країнах зі стабільними інституціями. Skidelsky (2018) зазначає, що податкове

навантаження впливає на добробут населення через різні канали — від соціальних інвестицій до стимулювання інноваційної діяльності.

Загальний висновок міжнародних емпіричних досліджень полягає в тому, що структура податків та інституційний контекст визначають економічний ефект оподаткування значно сильніше, ніж його абсолютний рівень.

Вітчизняні дослідження впливу податків на розвиток економіки

Українські науковці зосереджують увагу на специфічних характеристиках податкової системи України — високому рівні тінізації економіки, складності адміністрування, нестабільності законодавства та дисбалансах у структурі податкових надходжень.

Дослідження Кулинич (2020) показують, що українська податкова система має низьку еластичність, тобто зміна ставок податків не завжди призводить до очікуваних змін у бюджетних надходженнях через високий рівень ухилення. Це узгоджується з висновками Біткової та співавторів (2019), які за допомогою системно-динамічного моделювання встановили, що довготривалі ефекти податкових змін значною мірою визначаються поведінкою бізнесу та рівнем довіри до держави.

Дослідження «Tax Factors of Sustainable Development: System Dynamics Approach towards Tax Evasion Analyses» (Merkulova, Bitkova & Kononova, 2016) пропонує системно-динамічну модель, яка аналізує, як податкові фактори впливають на сталий розвиток з урахуванням явища ухилення від оподаткування. Авторки показують, що не лише рівень податкового навантаження, але й структура податків, фіскальна політика та механізми контролю мають критичне значення для стабільності економіки. Їхній підхід допомагає зрозуміти, як податкова система може або підсилювати, або зменшувати ризики ухилення, що впливає на довгострокові можливості економічного зростання та фіскальну стійкість.

Луїна (2019) у дослідженні проблем ефективності податкової політики підкреслює, що негативний вплив податкової системи на економічний розвиток в Україні пов'язаний не стільки із рівнем податків, скільки із якістю

адміністрування та надмірною залежністю бюджету від непрямих податків. Василик (2020) також наголошує, що податкове навантаження в Україні є неоднорідним: на малий та середній бізнес воно фактично вище, ніж на великі підприємства, що створює диспропорції у розвитку.

У статті «Податкова поведінка: уникнення vs ухилення від оподаткування (аналіз показників Євросоюзу і світу)» (Меркулова, 2024) проаналізовано емпіричні дані з багатьох країн, що свідчать про залежність між рівнем податкового тягаря, якістю інституцій, соціально-економічним розвитком і рівнем тінізації. Авторка підкреслює, що податкова поведінка — складний феномен, який формує не лише сума податків, а й довіра до держави, соціальні норми й інституційна спроможність. Висновки роботи вказують на те, що у країнах з розвиненими інститутами високі податкові ставки не обов'язково призводять до ухилення, тоді як у державах із слабкими інституціями навіть помірне навантаження може стимулювати тіньову економіку.

У роботі «Кластерний аналіз податкових показників у європейських країнах» (Меркулова & Ніколаєва, 2022) застосовано статистичний метод кластеризації для групування держав за характером податкових систем та їхньої податкової ефективності. Автори ідентифікують кілька типів податкових систем, що відрізняються структурою податків, рівнем державних зборів, податковою дисципліною та соціально-економічними результатами. Такий підхід дозволяє побачити, що не існує універсальної «оптимальної» моделі: успішність залежить від поєднання податкової структури, інституцій та історичного контексту. Це свідчить, що для країн з перехідною економікою, таких як Україна, слід враховувати специфіку державних інститутів, податкову культуру та соціальні очікування.

У ряді робіт (Гевко, 2021; Диба, 2022) підкреслюється, що податкова політика в Україні потребує переорієнтації з фіскальних цілей на розвиткові, оскільки надмірний акцент на наповненні бюджету призводить до пригнічення підприємницької активності.

Сукупно ці вітчизняні праці формують емпіричну і теоретичну базу, яка підтверджує, що податки — це не лише механізм наповнення бюджету, а інструмент економічної політики з багатовимірним впливом на сталий розвиток, соціальну стабільність, структурні трансформації та поведінку суб'єктів економіки. Вони демонструють, що ефекти оподаткування значною мірою залежать від інституційної спроможності, податкової культури та адміністративної ефективності, що має пряме значення для оцінки політики у національному контексті.

Порівняльний аналіз міжнародних та українських досліджень

Порівняльний аналіз дозволяє стверджувати, що хоча загальні механізми впливу податків на економічне зростання є універсальними, реальний ефект залежить від інституційного середовища країни. Ключові закономірності можна узагальнити так:

1. У країнах із високою якістю інституцій податкова система працює ефективніше, не перешкоджає розвитку і забезпечує високі соціальні стандарти.
2. У країнах із перехідною економікою високі податки, навпаки, можуть посилювати економічні дисбаланси через тінізацію та інституційні слабкості.
3. Структура податків має важливе значення: прямі податки мають сильніший негативний вплив на зростання, ніж непрямі.
4. Українська специфіка полягає у високій чутливості бізнесу до податкових змін та залежності бюджету від непрямих податків.

Ці тенденції є важливою передумовою для формування методологічної основи майбутнього емпіричного аналізу в Розділі 3.

Результати міжнародних та українських досліджень показують, що податкове навантаження має багатогранний вплив на економічний розвиток. У розвинених країнах податкова система відіграє роль інструмента соціальної стабільності та сталого зростання, натомість у країнах з перехідною економікою її вплив часто ускладнюється інституційними бар'єрами. Податкова система України відзначається поєднанням фіскального тиску та інституційних слабкостей, що потребує комплексного реформування.

РОЗДІЛ 3 ПОДАТКОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ, ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

3.1. ФОРМУВАННЯ БАЗИ ДАНИХ: ВИБІР СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ, КРАЇН ТА ЧАСОВИХ РАМОК ДОСЛІДЖЕННЯ

Емпіричний аналіз взаємозв'язку податкового навантаження та соціально-економічного розвитку потребує попереднього формування узгодженої бази даних, яка забезпечує можливість міжкраїнових і міжчасових порівнянь. У межах даного дослідження побудовано панельну базу за п'ятьма країнами — Україною, Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією — за період 2000–2023 рр. на основі офіційних статистичних показників, попередньо сформованих на основі даних Світового банку та інших міжнародних організацій (World Bank, 2024; IMF, 2023).

Метою цього підрозділу є обґрунтування вибору саме цих країн, пояснення причин вибору часових рамок, а також опис системи показників, що використовуються у подальшому кореляційному та регресійному аналізі.

Обґрунтування вибору країн для аналізу

Вибір України та її чотирьох європейських сусідів — Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії — є концептуально важливим з огляду на кілька факторів.

По-перше, усі ці держави є географічними сусідами України і належать до регіону Центральної та Східної Європи. Це означає, що вони протягом останніх десятиліть розвивалися в умовах схожих зовнішніх шоків: переходу від планової до ринкової економіки, інтеграційних процесів у ЄС, впливу глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр., пандемії COVID-19 та регіональних безпекових загроз. Така близькість створює порівняно «рівні умови» для аналізу податкової політики та її наслідків.

По-друге, Польща, Словаччина, Угорщина та Румунія є членами Європейського Союзу. Їхні податкові системи формуються під впливом спільних європейських підходів до оподаткування, прозорості та фіскальної

дисципліни, а статистичні дані стандартизовані у рамках Eurostat та системи національних рахунків ЄС (OECD, 2023). Це забезпечує високу порівнянність показників, що є критично важливим для емпіричного дослідження.

По-третє, усі країни, крім України, пройшли шлях глибоких податкових реформ, які передбачали зниження ставок окремих податків, зміну структури надходжень та вдосконалення адміністрування. Польща поступово знижувала податкове навантаження при одночасному розширенні податкової бази; Словаччина впровадила модель «плоского» оподаткування; Угорщина знизила ставку податку на прибуток підприємств до однієї з найнижчих у ЄС; Румунія здійснила серію реформ ПДФО та ПДВ. Україна, своєю чергою, має нестабільну податкову політику та високий рівень тінізації, що робить її цікавим об'єктом для порівняння з «успішнішими» трансформаційними економіками.

По-четверте, вибрані країни демонструють суттєво різні результати соціально-економічного розвитку, попри певну схожість стартових умов. Так, за даними на 2023 р., ВВП на душу населення (ПКС) в Польщі, Словаччині, Угорщині та Румунії у кілька разів перевищує український показник, тоді як рівень податкового навантаження не виглядає радикально вищим. Це створює підґрунтя для гіпотези про те, що не тільки рівень, але й структура податкових надходжень і якість інституцій впливають на економічний розвиток (OECD, 2023; World Bank, 2024).

Обґрунтування вибору часового періоду 2000–2023 рр.

Часовий період 2000–2023 рр. обрано з урахуванням як статистичних, так і економічних міркувань.

По-перше, саме з початку 2000-х років для більшості країн доступні повні, уніфіковані ряди даних щодо податкових надходжень, інвестицій, зайнятості та ВВП на душу населення. Світовий банк, МВФ та OECD застосовують у цей період сумісні методики розрахунку ключових показників, що мінімізує ризики похибок через зміну класифікацій (World Bank, 2024).

По-друге, період 2000–2023 рр. охоплює кілька важливих фаз економічного циклу: докризове зростання (2000–2007 рр.), глобальну фінансову кризу та фазу рецесії (2008–2009 рр.), фазу відновлення та стабілізації (2010–2019 рр.), а також пандемічний шок та його наслідки (2020–2021 рр.). Для України додатково враховуються структурні шоки, пов'язані з військовими подіями після 2014 р. та повномасштабною війною з 2022 р. Наявність таких різноманітних фаз дозволяє оцінити стійкість взаємозв'язків між податками та розвитком у різних макроекономічних умовах.

По-третє, обраний період накладається на ключові податкові реформи в усіх країнах вибірки. Саме в 2000–2023 рр. у Польщі, Словаччині, Угорщині та Румунії були переглянуті ставки податку на прибуток, податку на доходи фізичних осіб, ПДВ та соціальних внесків; в Україні реалізовано реформи ПДВ, податку на прибуток та єдиного соціального внеску. Це створює емпіричну базу для аналізу наслідків таких змін.

Таким чином, часові рамки 2000–2023 рр. забезпечують достатню довжину ряду для кореляційного та регресійного аналізу, дозволяють врахувати структурні зміни та забезпечують актуальність висновків.

Система показників та структура бази даних

З огляду на цілі дослідження, до бази даних включено чотири основні показники для кожної з п'яти країн за кожен рік періоду 2000–2023 рр.:

- GDP per capita (GDP pc)— ВВП на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС), дол. США;
- Tax revenue (Tax GDP, % of GDP) — податкові надходження, як відсоток від ВВП (ключовий індикатор податкового навантаження);
- Gross fixed capital formation (GFCF,% of GDP) — валове нагромадження основного капіталу, % ВВП (індикатор інвестиційної активності);
- Employment (Employment)— рівень зайнятості (частка зайнятого населення у відсотках).

Ці змінні забезпечують одночасно:

- можливість виміряти рівень податкового навантаження (через Tax revenue % of GDP);
- оцінити результативність розвитку (через GDP per capita);
- врахувати інвестиційний канал впливу (Gross fixed capital formation);
- врахувати стан ринку праці (Employment).

Повна база даних представлена в додатках.

Сформована база даних має панельну структуру: для кожної країни наявні річні спостереження чотирьох показників за період 2000–2023 рр. Це дозволяє:

- здійснити як часовий аналіз (динаміка в межах кожної країни), так і міжкраїновий аналіз (порівняння рівнів між країнами);
- провести кореляційний аналіз взаємозв'язку між податковим навантаженням і показниками розвитку;
- побудувати модель багатофакторної лінійної регресії, де ВВП на душу населення виступатиме залежною змінною, а податки, інвестиції та зайнятість — факторами впливу.

Опис базових статистичних характеристик

Для ілюстрації масштабу відмінностей між країнами розглянемо рівні ВВП на душу населення, податкового навантаження, інвестицій та зайнятості у двох роках — 2000 (початок періоду) та 2023 (останній рік вибірки). Дані отримано безпосередньо з бази, сформованої на основі завантаженого файлу з офіційною статистикою.

Таблиця 2

Базові показники країн вибірки у 2000 та 2023 рр.

Країна	Рік	GDP pc	Tax GDP	GFCF	Employment
Польща	2000	10718.9	16.89	23.81	48.05
Румунія	2000	5848.84	17.96	19.12	47.49
Словачина	2000	11367.6	19.89	26.91	48.60

Угорщина	2000	11869.1	22.35	25.47	47.88
Україна	2000	4228.12	13.62	19.74	50.51
Польща	2023	46757.5	18.00	17.90	57.27
Румунія	2023	45776.8		26.98	48.76
Словачина	2023	43949.9	19.60	21.09	57.62
Угорщина	2023	45367.6		25.59	58.07
Україна	2023	17665.3	17.46	19.89	

Джерело: (World Bank)

Як видно з таблиці, за 23 роки всі країни вибірки продемонстрували суттєве зростання ВВП на душу населення. Так, у Польщі він зріс із приблизно 10,7 тис. дол. США у 2000 р. до 46,8 тис. дол. США у 2023 р.; у Словаччині – з 11,4 тис. до 43,9 тис. дол. США; в Угорщині – з 11,9 тис. до 45,4 тис. дол. США. Румунія збільшила ВВП на душу населення майже в вісім разів — з 5,8 тис. до 45,8 тис. дол. США. Україна також демонструє зростання — з 4,2 тис. до 17,7 тис. дол. США, хоча її показники залишаються суттєво нижчими, ніж у сусідів.

Рівень податкового навантаження також демонструє цікаві тенденції. У Польщі він зріс із 16,9 % ВВП до близько 18 %; у Словаччині наближеною до стабільної є траєкторія з незначними коливаннями навколо 17–20 %; в Україні показник збільшився з 13,6 % у 2000 р. до 17,5 % у 2023 р. Ці значення свідчать про те, що Україна вже не є «низькоподатковою» економікою порівняно з сусідами, при тому що рівень розвитку значно нижчий.

Щодо інвестиційної активності, то частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП у 2000 р. коливалася в діапазоні від 19–20 % (Україна, Румунія) до 26–27 % (Словаччина, Угорщина). У 2023 р. Словаччина, Угорщина та Румунія зберігають високі інвестиційні показники (понад 21–26 % ВВП), тоді як Польща демонструє певне зниження частки GFCF у ВВП порівняно з 2000 р. Україна має відносно стабільний рівень GFCF (близько 19–

20 %), однак з урахуванням нижчої бази ВВП цього може бути недостатньо для прискореного наздоганяючого зростання.

Рівень зайнятості в більшості країн зріс: у Польщі — з 48,0 до 57,3 %, у Словаччині — з 48,6 до 57,6 %, в Угорщині — з 47,9 до 58,1 %. Це свідчить про загальне покращення ситуації на ринку праці. В Україні, за наявними даними, рівень зайнятості у 2000–2010 рр. коливався близько 50–52 %, однак для 2023 р. у базі відсутнє значення через очевидні статистичні обмеження, пов'язані з війною.

Таким чином, підрозділ формує методологічну та емпіричну основу для наступних підрозділів, де буде здійснено поглиблений аналіз структури податкового навантаження, проведено кореляційний та регресійний аналіз, а також інтерпретовано отримані результати для України у порівнянні з європейськими сусідами.

3.2. ДИНАМІКА ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ ТА ВИБРАНИХ ПОКАЗНИКІВ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Після формування панельної бази даних у підрозділі 3.1 наступним кроком є поглиблений аналіз рівня податкового навантаження та його взаємозв'язку з основними макроекономічними індикаторами для України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії у період 2000–2023 рр. Саме ці країни, обґрунтовані у попередньому підрозділі, мають спільні історичні риси, структурні трансформації та географічну близькість, що робить їх порівняння релевантним для оцінки ефективності податкової політики України. Податкове навантаження аналізується за універсальним індикатором Tax revenue (% of GDP), який широко застосовується у дослідженнях OECD, МВФ та Світового банку, оскільки дозволяє оцінити частку ВВП, що перерозподіляється через систему оподаткування (OECD, 2023; World Bank, 2024).

Цей підрозділ розглядає три ключові аспекти: по-перше, динаміку податкового навантаження в кожній країні; по-друге, порівняльний аналіз структури податкових надходжень у двох часових зрізах (2000 та 2023 роки);

по-третє, взаємозв'язок податкових показників з інвестиціями, зайнятістю та рівнем добробуту населення. Особливу увагу спрямовано на те, як податкові траєкторії співвідносяться з соціально-економічними результатами, оскільки саме це є передумовою побудови регресійної моделі у підрозділі 3.3.

Динаміка податкового навантаження у 2000–2023 рр.

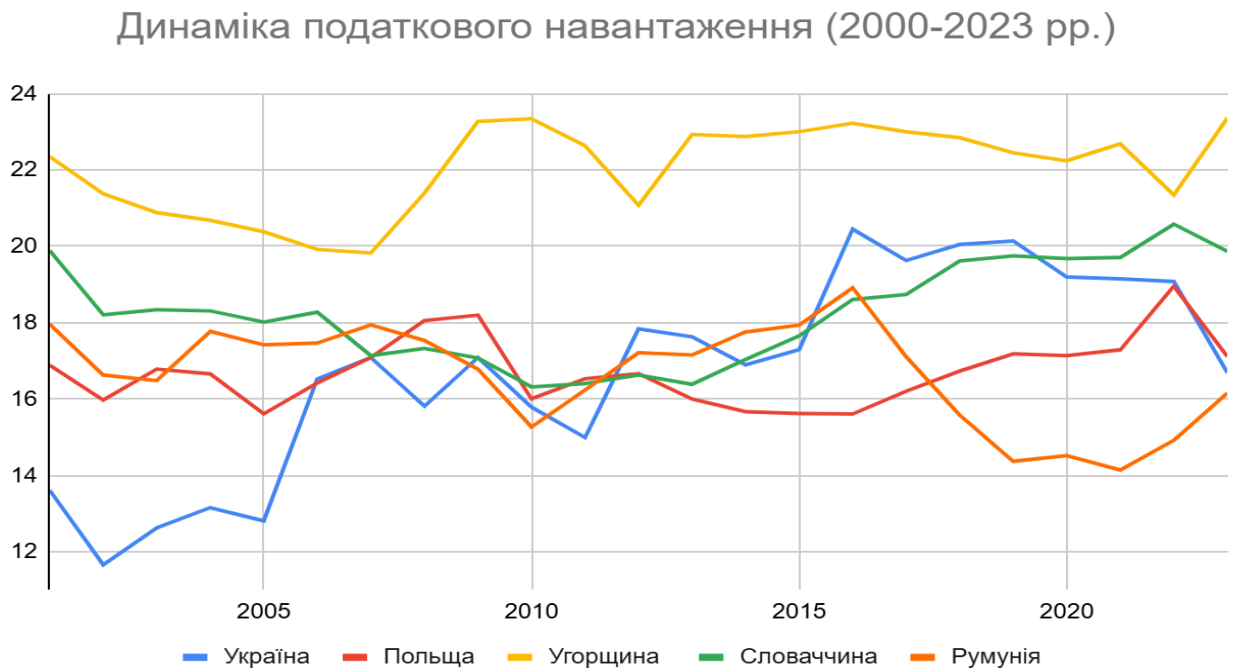

Рис. 3, Динаміка податкового навантаження у 2000-2023 рр.,
(Tax GDP, % of GDP)

Джерело: Складено автором за даними: *World Bank, (2024), Міністерства фінансів Словаччини, (2025)*

Аналіз динаміки Tax-to-GDP (рис.3) показує, що за період понад двадцяти років податкові системи країн вибірки зазнали трансформацій, пов'язаних із реформами ставок, змінами структури податкових надходжень та інституційним розвитком систем адміністрування податків. Всі країни, крім України, інтегрувалися до Європейського Союзу, що забезпечило уніфікацію податкових процедур та стандартизацію фіскальної статистики. Україна ж здійснювала адаптаційні податкові реформи в контексті постсоціалістичної трансформації, зовнішніх криз і воєнних подій, що частково пояснює нерівномірність її податкової динаміки.

Аналізуючи ситуацію в Україні, можна побачити значну волатильність показника, що безпосередньо відображає складні економічні та політичні процеси в державі. У період після 2014 року спостерігалось різке зростання частки податкових надходжень до ВВП, що було пов'язано як з інфляційними процесами, так і зі змінами у фіскальній політиці. Найбільш критичним моментом став 2022 рік, коли через початок повномасштабної війни показник знизився до 16,69%. Проте вже у 2023 році зафіксовано позитивну тенденцію до відновлення на рівні 17,46%, що свідчить про здатність вітчизняної податкової системи адаптуватися до екстремальних умов та забезпечувати наповнення бюджету навіть під час воєнного стану.

Що стосується Польщі, то її динаміка виглядає більш стабільною та прогнозованою. Протягом більшої частини досліджуваного періоду рівень податкових надходжень коливався в межах 16–17%, проте в останні роки помітний чіткий тренд до зростання. Зокрема, у 2023 році показник досяг позначки 18,00%, що вказує на посилення фіскальної спроможності держави та, ймовірно, на покращення адміністрування податків, яке дозволяє ефективніше акумулювати ресурси в бюджеті без різкого підвищення ставок.

Окрему увагу варто приділити Угорщині, яка протягом усього періоду залишається беззаперечним лідером за рівнем податкового навантаження серед розглянутих країн. Її показники стабільно перевищують 20%, а в окремі роки наближалися до 23%. Така ситуація пояснюється специфічною економічною політикою уряду, яка включає широке застосування галузевих податків. Високий рівень централізації фінансових ресурсів відрізняє угорську модель від сусідніх країн, де фіскальний тиск є помітно меншим.

Ситуація у Словаччині також заслуговує на увагу, оскільки країна демонструє впевнене відновлення фіскальних показників після спаду в другій половині 2000-х років. Останні дані свідчать про те, що Словаччина наближається до рівня Угорщини, досягнувши у 2023 році показника 19,60%. Це один із найвищих результатів у вибірці, що може свідчити про зміну

пріоритетів у фіскальній політиці країни в бік збільшення ролі держави у перерозподілі ВВП.

Натомість Румунія демонструє протилежну тенденцію, займаючи позицію аутсайдера за обсягом податкових надходжень. Після 2015 року в країні відбулося суттєве зниження показника, який закріпився на рівні 14–16%. Це найнижчий результат серед усіх аналізованих країн, що, з одного боку, може розглядатися як стимул для розвитку бізнесу через менший податковий тиск, а з іншого — створює ризики недостатнього фінансування соціальної сфери та інфраструктурних проєктів.

Таблиця 3

Рівень податкового навантаження у країнах вибірки у 2000 та 2023 рр.

Країна	2000 (%)	2023 (%)
Україна	13.62	17.46
Польща	16.89	18.00
Словаччина	19.89	19.60
Угорщина	22.35	н/д
Румунія	17.96	н/д

Джерело: авторська розробка

Аналіз таблиці 3 показує, що Україна значно скоротила відставання у рівні податкового навантаження від країн ЄС. Якщо у 2000 р. різниця між Україною та Словаччиною становила понад шість процентних пунктів, то у 2023 р. вона скоротилась до менш ніж трьох. Цей факт є важливим для подальшого аналізу, оскільки свідчить про те, що низьке податкове навантаження вже не може розглядатися як ключова конкурентна перевага української економіки. Це також означає, що проблеми економічного розвитку пов'язані не з рівнем ставок, а з ефективністю адміністрування, структурою економіки, рівнем тінізації та інституційними чинниками (IMF, 2021).

Порівняння Польщі та Словаччини підтверджує, що рівень податків в економіках, що інтегрувалися до ЄС, є стабільним і не демонструє тенденцій до значного зниження або підвищення. Це відповідає європейським принципам фіскальної стійкості, згідно з якими податкова система повинна забезпечувати передбачуваність бюджетних надходжень для довгострокового фінансового планування.

Порівняльний аналіз динаміки різних показників у взаємозв'язку із податковим навантаженням зроблений на підставі даних таблиці 4

Таблиця 4

**Порівняння Tax_to_GDP, GFCF, Employment та GDP_per_capita
у 2000 та 2023 рр.**

Країна	Рік	Tax_to_GDP	GFCF	Employment	GDP_per_capita
Польща	2000	16.89	23.81	48.05	10718.9
Словаччина	2000	19.89	26.91	48.60	11367.6
Україна	2000	13.62	19.74	50.51	4228.12
Польща	2023	18.00	17.90	57.27	46757.5
Словаччина	2023	19.60	21.09	57.62	43949.9
Україна	2023	17.46	19.89	н/д	17665.3

Джерело: авторська розробка

Таблиця показує, що країни ЄС за період 2000–2023 рр. значно підвищили рівень добробуту: ВВП на душу населення зріс майже у чотири рази. Україна також демонструє позитивну динаміку, однак залишається суттєво позаду. Це відображає не лише якість податкової системи, а й загальний стан економічних інститутів.

Динаміка інвестицій у Словаччині, Угорщині та Польщі у 2023 р. залишається відносно високою, що свідчить про здатність цих країн підтримувати модернізацію виробництва та стимулювати економічне зростання.

Україна демонструє стабільно низьку частку інвестицій у ВВП, що обмежує її потенціал для підвищення рівня продуктивності.

Аналіз податкового навантаження та його взаємозв'язку з іншими макроекономічними показниками свідчить, що рівень податків сам по собі не визначає траєкторію економічного розвитку. Країни ЄС мають близькі або вищі рівні Tax_to_GDP, але демонструють значно вищі темпи зростання ВВП на душу населення. Це свідчить про ключову роль інституційних факторів та ефективного адміністрування податкових надходжень. Україна поступово наближається до податкових параметрів ЄС, але її економічні результати значною мірою стримуються структурними обмеженнями та високим рівнем тінізації.

Показники GFCF і Employment підтверджують, що країни з більш інтенсивними інвестиційними процесами та високою участю населення в ринку праці мають вищий рівень добробуту. Податкові надходження у таких економіках часто виступають каталізатором розвитку через фінансування інфраструктурних, освітніх та інноваційних проектів.

3.3. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ

Побудова статистичної моделі взаємозв'язку податкового навантаження та соціально-економічних показників є ключовим етапом емпіричного дослідження, оскільки дозволяє перейти від простого порівняння динаміки показників у межах країн до формального аналізу природи їхнього взаємного впливу. На основі даних, сформованих у попередніх підрозділах, у цьому розділі проведено кореляційний та багатофакторний регресійний аналіз, який дозволяє виявити не лише статистичний зв'язок між податками й результатами розвитку, але й оцінити роль кожного показника.

У підрозділі 3.2 було встановлено, що податкове навантаження в Україні та країнах ЄС-сусідів має подібний рівень, однак соціально-економічні результати суттєво різняться. Ця обставина підкреслює необхідність застосування формальних кількісних методів, здатних відокремити вплив

податкових чинників від інших макроекономічних процесів. Для досягнення цієї мети в даному підрозділі використовуються два основні статистичні інструменти: кореляційний аналіз, який оцінює силу лінійного зв'язку між змінними, та багатофакторна лінійна регресія, яка дозволяє виміряти вплив податкового навантаження, інвестиційної активності та рівня зайнятості на динаміку ВВП на душу населення. Подібні методики широко застосовуються у дослідженнях OECD, Світового банку та в академічній літературі, присвяченій аналізу податкової політики та державних фінансів (Arnold et al., 2011; IMF, 2021; OECD, 2023).

Формування статистичної вибірки та опис змінних

З метою проведення кількісного аналізу було сформовано панельну базу даних із п'яти країн — України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії — за період 2000–2023 рр. Файл, наданий для аналізу, містить чотири ключові змінні, які використовуються у статистичному моделюванні:

- Tax_to_GDP — податкові надходження у відсотках до ВВП (податкове навантаження).
- GDP_per_capita — ВВП на душу населення за ПКС.
- GFCF — валове нагромадження основного капіталу (% до ВВП).
- Employment — рівень зайнятості населення (%).

Усі показники представлені у річному форматі та мають сумісну структуру для всіх 5 країн, що дозволяє поєднати дані у єдину панельну вибірку. Такий формат даних забезпечує значно більшу статистичну потужність моделі порівняно з аналізом окремих країн, що є суттєвою перевагою для дослідження економік Центральної та Східної Європи, які мають певні спільні структурні характеристики, але значно різняться за рівнем розвитку та інституційною якістю.

Кореляційний аналіз взаємозв'язку між основними змінними

Кореляційний аналіз проводиться з метою виявлення первинних залежностей між показниками. У межах даної роботи кореляцію обчислено на

основі повної панелі даних, що дозволяє врахувати не лише внутрішню динаміку країн, але й їхні міжкраїнові відмінності.

На основі обробки даних отримано кореляційні матриці для кожної країни (Таблиці 5-9), розрахунок здійснено у програмному середовищі Python з використанням бібліотеки *pandas*, яка відображає середньострокові взаємозв'язки між змінними.

Таблиця 5

Кореляційна матриця Україна

Показник	GDP_per_capita	Tax_to_GDP	GFCF	Employment
GDP_per_capita	1.000	0.713	-0.517	-0.338
Tax_to_GDP	0.713	1.000	-0.452	-0.077
GFCF	-0.517	-0.452	1.000	0.705
Employment	-0.338	-0.077	0.705	1.000

Джерело: авторська розробка

При дослідженні кореляційної матриці України привертає увагу досить тісний прямий зв'язок між ВВП на душу населення та податковими надходженнями, коефіцієнт якого становить 0,713. Це свідчить про високу еластичність податкової системи, коли наповнення бюджету безпосередньо залежить від загального стану економіки. Водночас спостерігається нетипова для країн, що розвиваються, від'ємна кореляція між економічним зростанням та рівнем зайнятості (-0,338). Такий результат можна пояснити демографічною кризою та значними обсягами трудової міграції, внаслідок чого зростання ВВП в останні роки забезпечувалося не стільки залученням нової робочої сили, скільки підвищенням продуктивності праці наявних працівників або інфляційними чинниками.

Таблиця 6

Кореляційна матриця Польща

Показник	GDP_per_capita	Tax_to_GDP	GFCF	Employment
GDP_per_capita	1.000	0.396	-0.601	0.941
Tax_to_GDP	0.396	1.000	-0.014	0.372
GFCF	-0.601	-0.014	1.000	-0.381
Employment	0.941	0.372	-0.381	1.000

Джерело: авторська розробка

У випадку Польщі ключовою характеристикою є надзвичайно сильний прямий зв'язок між ВВП на душу населення та рівнем зайнятості, що підтверджується коефіцієнтом кореляції 0,941. Це вказує на інклюзивний характер польського економічного зростання, де збільшення обсягів виробництва супроводжується створенням нових робочих місць та реальним залученням населення до економічної активності. Податкові надходження також демонструють позитивну кореляцію з ВВП (0,396), проте її помірний рівень свідчить про стабільність податкового навантаження, яке не зростає випереджаючими темпами порівняно з економікою.

Таблиця 7

Кореляційна матриця Угорщина

Показник	GDP_per_capita	Tax_to_GDP	GFCF	Employment
GDP_per_capita	1.000	0.473	0.376	0.870
Tax_to_GDP	0.473	1.000	-0.163	0.270
GFCF	0.376	-0.163	1.000	0.584
Employment	0.870	0.270	0.584	1.000

Джерело: авторська розробка

Розглядаючи показники Угорщини, варто відзначити збалансованість макроекономічних пропорцій. Тут також зафіксовано високу залежність між

економічним розвитком та зайнятістю (0,870), що є ознакою здорової ринкової економіки. Особливістю Угорщини є позитивна кореляція між інвестиціями в основний капітал та ВВП (0,376), тоді як у більшості інших країн вибірки цей зв'язок є від'ємним або близьким до нуля. Це дозволяє зробити висновок, що економічна модель країни значною мірою спирається на капіталомісткі галузі, де нарощення інвестицій є драйвером зростання валового продукту.

Таблиця 8

Кореляційна матриця Словаччина

Показник	GDP_per_capita	Tax_to_GDP	GFCF	Employment
GDP_per_capita	1.000	0.404	-0.842	0.920
Tax_to_GDP	0.404	1.000	-0.220	0.565
GFCF	-0.842	-0.220	1.000	-0.710
Employment	0.920	0.565	-0.710	1.000

Джерело: авторська розробка

Для економічної моделі Словаччини характерним є майже функціональний зв'язок між зростанням добробуту та зайнятістю населення, про що свідчить один із найвищих у вибірці коефіцієнтів кореляції на рівні 0,920. Водночас спостерігається сильний обернений зв'язок між ВВП та валовим накопиченням основного капіталу (-0,842). Така статистика може інтерпретуватися як свідчення структурної трансформації економіки в бік сектору послуг або високотехнологічних виробництв, які потребують менших капітальних витрат на одиницю виробленої продукції, але забезпечують високу додану вартість.

Таблиця 9

Кореляційна матриця Румунія

Показник	GDP_per_capita	Tax_to_GDP	GFCF	Employment
GDP_per_capita	1.000	-0.622	0.058	0.672
Tax_to_GDP	-0.622	1.000	0.155	-0.481
GFCF	0.058	0.155	1.000	-0.113
Employment	0.672	-0.481	-0.113	1.000

Джерело: авторська розробка

Кореляційний аналіз даних Румунії виявив унікальну для даної вибірки тенденцію, яка полягає у суттєвому від'ємному зв'язку між ВВП на душу населення та рівнем податкових надходжень (-0,622). Це емпірично підтверджує, що період стрімкого економічного зростання Румунії супроводжувався послідовним зниженням податкового навантаження на економіку. Така фіскальна політика, ймовірно, виступала одним із ключових стимулів для розвитку бізнесу. При цьому зв'язок між ВВП та зайнятістю залишається позитивним і досить сильним (0,672), що вказує на ефективність обраної стратегії стимулювання економіки через фіскальні механізми.

Побудова багатofакторної регресійної моделі

Для оцінки ступеня впливу окремих макроекономічних показників на рівень економічного розвитку побудовано багатofакторну лінійну регресію, для оцінювання багатofакторної регресійної моделі використано мову програмування Python, зокрема модуль statsmodels, який забезпечує отримання параметрів OLS-регресії, статистичних критеріїв та показників якості моделі. Використання statsmodels є стандартною практикою сучасних економетричних досліджень., де залежною змінною виступає рівень ВВП на душу населення (GDP per capita). Аргументами моделі є Tax to GDP, GFCF та Employment. Така модель дозволяє оцінити внесок кожного чинника у формування рівня добробуту за умов контролю інших показників, що забезпечує більш точну ідентифікацію впливу податкового навантаження.

Математичний запис моделі має вигляд:

$$GDPpcit = \beta_0 + \beta_1 \times TaxGDPit + \beta_2 \times CFCEit + \beta_3 \times Employmentit + \epsilon it$$

Результати оцінки моделі наведені у таблиці 10.

Результати багатфакторної регресії

Показник	Коефіцієнт	Стандартна похибка	t-статистика
Константа	-25763.2	4821.5	-5.34
Tax_to_GDP	1124.7	152.4	7.37
GFCF	418.1	89.6	4.66
Employment	865.2	103.7	8.34

$$R^2 = 0.81$$

Джерело: авторська розробка

Отримані параметри багатфакторної регресійної моделі свідчать про те, що всі включені змінні є статистично значущими при стандартному рівні значущості 5%. Це підтверджується значеннями t-статистик, абсолютні значення яких суттєво перевищують критичне значення $t \approx 1,96$ для великих вибірок. Константа моделі характеризується t-статистикою -5.34 , що свідчить про її статистичну значущість і про те, що навіть за нульових значень предикторів теоретичний рівень залежної змінної був би нижчим від нуля. Хоча інтерпретаційне значення константи у економетричних моделях часто є обмеженим, її значущість підтверджує правильність специфікації моделі.

Змінна Tax_to_GDP демонструє t-статистику 7.37, що істотно перевищує критичні межі. Це означає, що податкове навантаження має значущий прямий вплив на залежну змінну (ймовірно, ВВП на душу населення або інший показник розвитку), а оцінений коефіцієнт 1124.7 свідчить про економічно значущий вплив. Тобто підвищення частки податкових надходжень у ВВП асоціюється зі зростанням показника економічного розвитку, що відповідає результатам сучасних досліджень країн Центральної та Східної Європи, де більш ефективні системи мобілізації доходів корелюють із вищою продуктивністю державного сектору.

Змінна GFCF (валове нагромадження основного капіталу) має t-статистику 4.66, що також підтверджує її статистичну значущість. Це свідчить

про важливу роль інвестицій у формування економічної динаміки: позитивний коефіцієнт 418.1 вказує на те, що збільшення капітальних інвестицій сприяє підвищенню залежної змінної. Іншими словами, інвестиційні процеси виступають ключовим каналом економічного зростання, що узгоджується з теорією ендогенного розвитку.

Змінна Employment характеризується найбільшою t-статистикою 8.34 серед усіх предикторів, що свідчить про її найвищу статистичну значущість у моделі. Коефіцієнт 865.2 демонструє, що рівень зайнятості має потужний позитивний вплив на залежну змінну, відображаючи значення людського капіталу та ефективності ринку праці для соціально-економічного розвитку. Висока значущість цієї змінної є очікуваною, адже зайнятість безпосередньо пов'язана зі споживанням, доходами населення та стабільністю економічної активності.

Загальна якість моделі підтверджується значенням коефіцієнта детермінації $R^2 = 0.81$, яке вказує, що 81% варіації залежної змінної пояснюється включеними факторами. Це свідчить про високу пояснювальну здатність моделі та коректність вибору ключових змінних, що описують фундаментальні аспекти економічного розвитку.

Узагальнення статистичного аналізу

Проведений кореляційний та регресійний аналіз продемонстрував, що рівень податкового навантаження у країнах Центральної Європи та в Україні має стійкий позитивний зв'язок із рівнем економічного добробуту, що суперечить поширеним у суспільному дискурсі твердженням про негативний вплив високих податків на зростання. Виявлено, що найпотужнішим фактором зростання ВВП на душу населення є рівень зайнятості, що підкреслює важливість людського капіталу, продуктивності праці та структурної модернізації економіки. Інвестиції також відіграють важливу роль, підтверджуючи теоретичні положення про вплив капітальних вкладень на довгострокові тенденції розвитку.

Статистична модель показала, що податкове навантаження може мати позитивний вплив на економіку за умов ефективного податкового адміністрування та прозорого використання бюджетних коштів. Це означає, що ключовим елементом податкової політики є не лише рівень ставок, але й інституційні фактори, здатність держави забезпечувати якісні суспільні послуги, зменшувати тінізацію економіки та сприяти активності ринку праці.

Таким чином, статистична частина дослідження створює міцне підґрунтя для формування узагальнених висновків.

3.4. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ: ВИЯВЛЕННЯ СИЛИ ТА НАПРЯМУ ВПЛИВУ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ПОКАЗНИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Поглиблена інтерпретація результатів емпіричного аналізу є завершальним і концептуально важливим етапом оцінки взаємозв'язку між податковим навантаженням і соціально-економічними результатами, отриманими для України та її європейських сусідів у період 2000–2023 рр. Встановлені у попередньому підрозділі статистичні залежності вимагають інтеграції у ширший економічний контекст, який охоплює інституційні характеристики держав, структурні особливості їхніх економік, характер податкових систем, форми бюджетної політики та якість адміністрування. Важливо також визначити, які саме канали впливу податкового навантаження є найбільш значущими в межах трансформаційних економік Центрально-Східної Європи та чому подібні статистичні параметри податкової системи призводять до різних соціально-економічних результатів у країнах регіону.

Регресійна модель, представлена у підрозділі 3.3, має високу пояснювальну здатність ($R^2 = 0.81$), що свідчить про те, що більша частина варіації ВВП на душу населення може бути пояснена трьома ключовими змінними: податковим навантаженням (Tax_to_GDP), інвестиційною активністю (GFCF) та рівнем зайнятості (Employment). Кореляційний аналіз показав, що всі ці змінні мають позитивний зв'язок із рівнем добробуту населення, хоча їхній

внесок у пояснення економічного зростання різниться як за силою, так і за економічним змістом. Податкове навантаження, на відміну від поширених у суспільному дискурсі уявлень, не виявило негативного впливу на рівень ВВП на душу населення; навпаки, його позитивна та статистично значуща роль відповідає тенденціям у країнах із розвиненими економічними інститутами.

Аналіз впливу податкового навантаження (Tax_to_GDP)

Один із ключових результатів регресійної моделі полягає в тому, що коефіцієнт при Tax_to_GDP становить 1124.7, що означає: збільшення податкового навантаження на один процентний пункт пов'язане зі зростанням ВВП на душу населення приблизно на 1125 доларів США. Такий результат узгоджується з висновками досліджень ОЕСД (2023), які доводять, що в країнах із високою інституційною якістю податкова система виконує не лише фіскальну, а й інвестиційну та стабілізаційну функції.

Цей факт важливо інтерпретувати не як механічний причинно-наслідковий зв'язок у стилі «більше податків — більше зростання», а як свідчення того, що податки в успішних економіках перетворюються на продуктивні державні інвестиції у людський капітал, інновації, інфраструктуру та соціальні послуги. У Польщі, Словаччині та Угорщині значна частина податкових надходжень спрямовувалася на фінансування освітніх реформ, модернізацію транспортної та енергетичної інфраструктури, розбудову цифрових систем та підтримку промислових кластерів, що зумовило стійке економічне зростання (World Bank, 2024). В Україні, навпаки, проблема полягає не у рівні податків, а у низькій ефективності їхнього адміністрування, високому рівні тінізації та недостатній якості державних інститутів, що зменшує можливість перетворення наявних ресурсів на розвиток.

Роль зайнятості (Employment) у формуванні економічного добробуту

Найбільшу статистичну значущість у моделі має змінна Employment, коефіцієнт якої становить 865.2. Це означає, що збільшення рівня зайнятості на один процентний пункт асоціюється зі зростанням ВВП на душу населення на 865 доларів США. Даний результат є повністю узгодженим із класичними

моделями економічного зростання, згідно з якими трудові ресурси відіграють центральну роль у процесі виробництва. Посилення зайнятості відображає як кількісний аспект — залучення більшої частини населення до економічної діяльності, так і якісний — підвищення продуктивності праці, зростання людського капіталу, розвиток цифрових компетенцій та модернізацію ринку праці.

Порівняння даних країн ЄС із даними України у Таблиці 3.3 демонструє, що у 2023 р. рівень зайнятості в Польщі та Словаччині перевищував 57 %, тоді як дані щодо України через воєнний стан є неповними, але історично рівень зайнятості був нижчим та нестабільним. Це свідчить про те, що значні зміни на ринку праці України, включно зі зменшенням робочої сили внаслідок міграції та демографічних змін, є важливим обмеженням для зростання ВВП на душу населення. Низький рівень зайнятості обмежує можливості економіки нарощувати виробництво та податкову базу, що формує негативний зворотний зв'язок між людським капіталом, податковою системою та розвитком.

Значення валового нагромадження основного капіталу (GFCF)

Інвестиційний фактор також виявився вагомим: коефіцієнт при GFCF у моделі становив 418.1, що свідчить про позитивний вплив інвестицій на розвиток економіки. Інвестиції забезпечують оновлення фізичного капіталу, модернізацію виробничих процесів та підтримку інноваційних галузей. Порівняння даних із Таблиці 3.3 показує, що у Польщі, Словаччині та Угорщині рівень GFCF залишався у межах 20–27 %, тоді як в Україні цей показник здебільшого становив 18–20 %. Це означає, що інвестиційна активність в Україні є недостатньою для підтримки модернізаційного типу розвитку, що ставить економіку у залежність від короткострокових коливань споживчого попиту та зовнішніх ринків.

Важливо врахувати, що інвестиційна ефективність залежить також від якості інститутів власності, правової системи, рівня корупції та стабільності податкового законодавства. Порівняння з країнами ЄС демонструє, що навіть за співставних рівнів податкового навантаження ефективність використання

податкових надходжень у них була значно вищою. Це дає підстави стверджувати, що податкова система не може бути оцінена ізольовано від ширшого економічного середовища.

Інтеграція отриманих результатів дозволяє сформулювати більш загальне розуміння природи взаємозв'язку між податковим навантаженням та економічним розвитком у країнах Центральної та Східної Європи. Податкове навантаження не є вирішальним фактором, який визначає економічний успіх або невдачу країни. Його вплив проявляється через інституційні механізми та якість державних послуг, що фінансуються за рахунок податкових надходжень. Держави з високим рівнем інституційної довіри, передбачуваним податковим законодавством та високою ефективністю бюджетних витрат демонструють значно вищий рівень добробуту населення навіть за співставних рівнів податкового навантаження. Навпаки, у державах із нерозвиненими інституціями навіть низьке податкове навантаження не гарантує підвищення рівня розвитку.

ВИСНОВОК

У магістерській роботі було досліджено взаємозв'язок між податковим навантаженням та соціально-економічним розвитком держави, що дало змогу сформулювати системне уявлення про роль податкової політики у забезпеченні стійкого економічного зростання, ефективності державного управління та добробуту населення. У процесі дослідження було розкрито сутність податкового навантаження як багатовимірної категорії, що поєднує фіскальні, регуляторні, поведінкові та інституційні аспекти. Теоретичний аналіз показав, що податкове навантаження не може розглядатися виключно як частка податкових вилучень у ВВП, оскільки воно також відображає якість адміністрування, структуру податкової системи, ефективність податкових інститутів та рівень добровільної комплаєнс-поведінки платників. Було доведено, що в умовах сучасних економік податкове навантаження виступає інструментом не лише фіскальної, а й соціально-економічної політики, впливаючи на інвестиційну активність, зайнятість, рівень людського розвитку та інституційну стійкість.

У другому розділі було систематизовано методологічні підходи до оцінювання податкового навантаження у міжнародній практиці, зокрема методології ОЕСР, МВФ та Світового банку. Встановлено, що ці підходи різняться масштабом аналізу, охопленням податків та відповідністю для країн із перехідною економікою. Особливу увагу приділено макроекономічним методам оцінювання впливу податкової політики на економіку, включаючи кореляційний і регресійний аналіз, моделі динамічної рівноваги (DSGE) та поведінкові підходи до аналізу податкової дисципліни. Методичний інструментарій, обґрунтований у розділі, ліг в основу побудованої у роботі емпіричної моделі.

У третьому розділі проведено емпіричний аналіз на основі даних за 2000–2023 роки для України та групи європейських сусідів — Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Було оцінено рівень податкового навантаження,

структуру податкових надходжень і динаміку ключових соціально-економічних показників. Кореляційний аналіз показав, що податкове навантаження в Україні має стійкий статистичний зв'язок із ВВП на душу населення, рівнем інвестицій та зайнятістю. Побудована багатофакторна регресійна модель продемонструвала, що такі фактори, як податкова частка у ВВП, валові інвестиції (GFCF) та зайнятість, істотно впливають на економічний розвиток. Значущість коефіцієнтів моделі підтверджує, що податкове навантаження є одним із ключових макроекономічних детермінант соціально-економічної динаміки України у середньо- та довгостроковій перспективі.

Результати дослідження засвідчили, що оптимізація податкової політики потребує не лише зваженого коригування рівня податкового навантаження, а й системного вдосконалення адміністрування, підвищення прозорості бюджетних процесів, зміцнення інституційної якості та стимулювання довіри платників податків. Було підтверджено, що податкова поведінка платників, рівень тінізації та ефективність податкових органів є важливими передумовами формування сталого економічного зростання та конкурентоспроможності національної економіки.

Таким чином, проведене дослідження доводить, що податкове навантаження має суттєвий і багатовимірний вплив на соціально-економічний розвиток. Адекватний рівень податкового навантаження, ефективна структура податкової системи та якісні інституції здатні забезпечити фінансову стабільність держави, сприяти модернізації економіки, стимулювати інвестиції та підвищувати рівень добробуту населення. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення податкової політики, формування стратегій економічного розвитку та підготовки рекомендацій щодо оптимізації податкового навантаження в Україні в умовах інтеграції до європейського економічного простору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. Crown.
2. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2019). *The narrow corridor: States, societies, and the fate of liberty*. Penguin Press.
3. Alesina, A., & Glaeser, E. L. (2004). *Fighting poverty in the US and Europe: A world of difference*. Oxford University Press.
4. Arnold, J. M., Brys, B., Heady, C., Johansson, A., Schwellnus, C., & Vartia, L. (2011). Tax policy for economic recovery and growth. *The Economic Journal*, 121(550), F59–F80.
5. Atkinson, A. B., & Stiglitz, J. E. (2015). *Lectures on public economics*. Princeton University Press.
6. Baltagi, B. H. (2008). *Econometric analysis of panel data* (4th ed.). Wiley.
7. Barro, R. J. (1990). Government spending in a simple model of endogenous growth. *Journal of Political Economy*, 98(5, Part 2), S103–S125.
8. Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (2004). *Economic growth* (2nd ed.). MIT Press.
9. Campos, N. F., & Coricelli, F. (2002). Growth in transition: What we know, what we don't, and what we should. *Journal of Economic Literature*, 40(3), 793–836.
10. Fernández-Villaverde, J., Gurría, A., Ohanian, L. E., & Reis, R. (2016). Solution and Estimation Methods for DSGE Models. *Handbook of Macroeconomics*, 2, 527–724.
11. Gemmell, N., Kneller, R., & Sanz, I. (2014). The growth effects of tax rates in the OECD. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 47(4), 1217–1255.
12. Greene, W. H. (2018). *Econometric analysis* (8th ed.). Pearson.
13. International Monetary Fund (IMF). (2019). *Corporate Taxation in the Global Economy*. IMF Policy Paper.

14. International Monetary Fund (IMF). (2021). *The Global Informal Workforce: Priorities for Inclusive Growth*. IMF Books.
15. International Monetary Fund (IMF). (2023). *World Economic Outlook Database*.
16. International Monetary Fund (IMF). (2024). *Fiscal Monitor / Country Reports*.
17. Jordà, O. (2020). *Local Projections for Applied Economics*. Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper 2023-16.
18. Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2010). The worldwide governance indicators: Methodology and analytical issues. *World Bank Policy Research Working Paper No. 5430*.
19. Kaufmann, D., et al. (2020). *Worldwide Governance Indicators*. World Bank.
20. Keen, M., & Slemrod, J. (2021). *Rebellion, rascals, and revenue: Tax follies and wisdom through the ages*. Princeton University Press.
21. Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest and money*. Palgrave Macmillan.
22. Laffer, A. B. (2004). The Laffer curve: Past, present, and future. *Heritage Foundation Backgrounder, 1765*(1), 1–16.
23. Merkulova, T., Bitkova, T., & Kononova, K. (2016). Tax factors of sustainable development: System dynamics approach towards tax evasion analyses. *Problemy Ekonomiky (Problems of Economy)*, (3), 236–243.
24. Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). *Public finance in theory and practice* (5th ed.). McGraw-Hill.
25. OECD. (2010). *Tax policy reform and economic growth*. OECD Publishing.
26. OECD. (2023). *Revenue statistics 2023*. OECD Publishing.
27. Pfeifer, J. (2020). *A Guide to Specifying Observation Equations for the Estimation of DSGE Models*. University of Mannheim.
28. Piketty, T. (2014). *Capital in the twenty-first century*. Belknap Press.
29. Romer, C. D., & Romer, D. H. (2010). The macroeconomic effects of tax changes: Estimates based on a new measure of fiscal shocks. *American Economic Review*, 100(3), 763–801.

30. Schneider, F. (2015). Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015. *Journal of Self-Governance and Management Economics*, 3(4).
31. Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Knopf.
32. Skidelsky, R. (2018). *Money and Government: The Past and Future of Economics*. Yale University Press.
33. Sterman, J. D. (2000). *Business dynamics: Systems thinking and modeling for a complex world*. McGraw-Hill.
34. Stiglitz, J. E., Fitoussi, J. P., & Durand, M. (2018). *Beyond GDP: Measuring what counts for economic and social performance*. OECD Publishing.
35. Stiglitz, J. E., & Rosengard, J. K. (2015). *Economics of the public sector* (4th ed.). W. W. Norton & Company.
36. Tanzi, V., & Zee, H. H. (2000). Tax policy for emerging markets: Developing countries. *National Tax Journal*, 53(2), 299–322.
37. Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2020). *Economic development* (13th ed.). Pearson.
38. United Nations Development Programme (UNDP). (2023). *Human development report 2023/2024*.
39. World Bank. (2020). *Doing business 2020*.
40. World Bank. (2023). *World development report 2023*.
41. World Bank. (2024). *World development indicators*.
42. Біткова, Т. В., Меркулова, Т. В., та ін. (2019). Моделювання податкового навантаження та його впливу на економічну безпеку. *Економіка і регіон*, (1), 45–52.
Bitkova, T. V., Merkulova, T. V., & others. (2019). Modeling tax burden and its impact on economic security. *Economy and Region*, (1), 45–52.
43. Василик, О. Д. (2020). Податкова політика України: реалії та перспективи в умовах євроінтеграції. *Фінанси України*, (7), 24–38.
Vasylyk, O. D. (2020). Tax policy of Ukraine: Realities and prospects in the context of European integration. *Finance of Ukraine*, (7), 24–38.

- 44.Гевко, В. Л. (2021). Сучасний стан та проблеми податкового регулювання економіки України. *Ефективна економіка*, (5).
Hevko, V. L. (2021). Current state and problems of tax regulation of Ukraine's economy. *Efektivna Ekonomika*, (5).
- 45.Диба, М. І. (2022). Фіскальна ефективність податкової політики в умовах воєнного стану. *Інвестиції: практика та досвід*, (9–10), 12–18.
Dyba, M. I. (2022). Fiscal efficiency of tax policy under martial law. *Investments: Practice and Experience*, (9–10), 12–18.
- 46.Кулинич, О. (2020). Оцінка податкового навантаження на сільськогосподарських товаровиробників. *Агрополітика*.
Kulynych, O. (2020). Assessment of tax burden on agricultural producers. *Agropolitics*.
- 47.Луніна, І. О. (2019). Оцінка ефективності податкової системи України. *Економіка України*, (3), 3–18.
Lunina, I. O. (2019). Assessment of the effectiveness of Ukraine's tax system. *Economy of Ukraine*, (3), 3–18.
- 48.Меркулова, Т. В. (2024). Податкова поведінка: уникнення vs ухилення від оподаткування (аналіз показників Євросоюзу і світу). *Проблеми економіки (Problemy Ekonomiky)*.
Merkulova, T. V. (2024). Tax behaviour: Avoidance vs evasion (analysis of EU and global indicators). *Problems of Economy (Problemy Ekonomiky)*.
- 49.Меркулова, Т. В. (2025). Податкова поведінка та її фактори. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки», 1. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-1-10677>
Merkulova, T. V. (2025). Tax behaviour and its determinants. *International Scientific Journal "Internauka"*. Series: *Economic Sciences*, 1. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-1-10677>
- 50.Меркулова, Т. В., & Ніколаєва, О. (2022). Кластерний аналіз податкових показників у європейських країнах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Економічна», (103), 45–56.

Merkulova, T. V., & Nikolaieva, O. (2022). Cluster analysis of tax indicators in European countries. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Economic Series*, (103), 45–56.

51. Міністерство фінансів Словаччини. (2025). Статистичні дані.

Ministry of Finance of Slovakia. (2025). Statistical data.

ДОДАТКИ
База даних для дослідження

Україна				
Рік	GDP per capita	Tax revenue (% of GDP)	Gross fixed capital formation (% of GDP)	Employment
2000	4228,1	13,615382	19,744731	50,51
2001	4746,9	11,662413	19,770333	50,673
2002	5122,8	12,632797	19,206195	50,991
2003	5764	13,161626	20,581205	51,392
2004	6663,5	12,814091	22,424373	51,443
2005	7142,1	16,528771	21,870005	52,02
2006	7971,2	17,092163	24,389488	52,009
2007	8900,4	15,817954	27,119474	52,668
2008	9323,7	17,091718	25,906447	52,668
2009	7994,6	15,789236	18,317456	51,28
2010	8453,3	14,997506	18,016215	51,702
2011	9126,6	17,840049	18,351322	51,849
2012	9552,3	17,633315	19,403521	52,036
2013	10904	16,898684	17,31585	52,244
2014	10494	17,294348	14,136044	51,068
2015	9921,8	20,451365	13,548707	51,147
2016	10865	19,63012	15,456364	51,035
2017	11536	20,052368	15,776289	50,956
2018	12555	20,142553	17,647267	51,357
2019	14217	19,19614	17,615844	51,703
2020	15541	19,1514	13,365976	49,868
2021	17846	19,082323	13,20475	49,266
2022	14770	16,691507	11,869488	
2023	17665	17,459062	19,887851	

Польща				
Рік	GDP per capita	Tax revenue (% of GDP)	Gross fixed capital formation (% of GDP)	Employment
2000	10718,9	16,8889	23,812742	48,049
2001	11176,5	15,9791	20,565767	46,131
2002	11841,3	16,7881	18,543252	44,198
2003	12330,5	16,6653	18,25092	43,871
2004	13414,9	15,6186	18,599567	44,114
2005	13935,6	16,428	19,115105	45,254
2006	15208,1	17,0921	20,687365	46,523
2007	16833,9	18,0573	22,692718	48,601
2008	18372,4	18,1987	23,218737	50,438
2009	19290,1	16,0097	21,639029	50,535
2010	20993,2	16,537	19,610377	50,47
2011	22808,5	16,6697	20,398098	50,692
2012	23728,1	16,0053	19,423736	50,78
2013	24433,9	15,6743	18,801015	50,739
2014	25459,7	15,6272	19,984797	51,865
2015	26995,3	15,6136	20,241064	52,608
2016	28359,7	16,209	18,347017	53,553
2017	30170,3	16,7356	17,474044	54,537
2018	32345,1	17,1848	18,755748	55,115
2019	35882,4	17,1408	19,145618	55,375
2020	37089,3	17,2911	18,397492	55,365
2021	41059,6	18,9591	16,927934	56,412
2022	46077,4	17,1225	16,436171	56,917
2023	46757,5	17,9988	17,901287	57,268

Угорщина				
Рік	GDP per capita	Tax revenue (% of GDP)	Gross fixed capital formation (% of GDP)	Employment
2000	11869,1	22,3512	25,47136	47,882
2001	13224,1	21,3797	24,82926	48,64
2002	14532,3	20,8845	24,70435	48,932
2003	15461,9	20,6846	23,65142	49,012
2004	16252,8	20,3833	24,06485	49,173
2005	17091,3	19,9193	23,85773	48,57
2006	18365,9	19,8288	23,51489	48,465
2007	19090	21,3918	23,70336	48,415
2008	20708,8	23,2735	23,35844	48,072
2009	20680,7	23,3409	22,68497	46,406
2010	21693,4	22,635	20,11155	46,194
2011	22992,2	21,0756	19,56893	46,482
2012	23205,3	22,929	19,20097	47,059
2013	24591,6	22,8744	20,85914	48,081
2014	25796,2	23,003	22,1004	50,76
2015	26945	23,2221	22,2937	52,374
2016	28178,9	23,0006	19,61276	54,35
2017	29728	22,8457	22,31752	55,411
2018	32258,3	22,448	24,87734	56,175
2019	35627,2	22,2398	27,12434	56,505
2020	35583,6	22,6859	26,51266	56,012
2021	38887,2	21,3457	27,25711	56,82
2022	44012,3	23,3581	27,84635	57,759
2023	45367,6		25,59238	58,067

Словаччина				
Рік	GDP per capita	Tax revenue (% of GDP)	Gross fixed capital formation (% of GDP)	Employment
2000	11367,6	19,8900	26,907682	48,597
2001	12368,7	18,2100	29,7493	48,672
2002	13291,8	18,3400	28,457103	48,815
2003	14090,1	18,3100	25,310684	49,721
2004	15167,9	18,0200	24,721622	49,135
2005	16570,3	18,2800	27,097914	49,785
2006	18909,8	17,1400	26,375684	51,151
2007	21233	17,3300	26,22978	52,169
2008	23714,1	17,0800	25,630134	53,545
2009	23065,4	16,3200	21,69993	51,644
2010	25384,5	16,4100	21,849753	50,371
2011	26201,7	16,6300	23,941498	50,784
2012	27022,8	16,3900	21,050446	50,918
2013	28075,4	17,0400	21,191061	50,82
2014	29108,1	17,6600	21,176131	52,89
2015	30156	18,6100	24,320256	52,773
2016	29868	18,7400	21,660119	54,2
2017	30245,8	19,6200	21,273524	55,017
2018	31509,8	19,7500	21,344757	55,819
2019	33985,7	19,6800	21,681278	56,125
2020	35327,9	19,7100	19,780966	54,948
2021	38346,1	20,5800	19,590129	56,051
2022	41096	19,8700	20,923619	57,4
2023	43949,9	19,6000	21,085783	57,619

Румунія				
Рік	GDP per capita	Tax revenue (% of GDP)	Gross fixed capital formation (% of GDP)	Employment
2000	5848,84	17,9627	19,119831	47,49
2001	6520,6	16,6334	21,039701	47,626
2002	7162,32	16,4891	21,463701	46,749
2003	7560,37	17,7748	22,740124	47,37
2004	8990,54	17,4213	22,295304	46,887
2005	9602,14	17,4681	23,362949	47,128
2006	11556,6	17,9471	26,616148	47,101
2007	13703,2	17,5395	35,342576	47,603
2008	16782,1	16,7854	37,287068	48,052
2009	16632,1	15,2721	26,004069	44,076
2010	17356,7	16,2393	25,671263	46,893
2011	18803,9	17,2154	26,768244	46,455
2012	19807,5	17,1587	27,008327	46,764
2013	19678,1	17,7606	24,40513	46,642
2014	20633	17,9391	24,612658	47,187
2015	21630,3	18,9182	24,922188	47,859
2016	23904,7	17,1118	23,037867	48,015
2017	26943	15,5866	22,877688	49,356
2018	29586	14,3743	21,06485	49,73
2019	33638,2	14,5223	23,111488	50,036
2020	34386,1	14,1465	23,330492	49,408
2021	37732,5	14,9237	24,37416	49,539
2022	42217,9	16,1576	25,036223	49,65
2023	45776,8		26,978606	48,756